

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Katedra řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích

Petra Szaffnerová Bímonová

Sociální vyloučení v kontextu kultury chudoby

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc.

Praha 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 21. května .2010

.....
Petra Szaffnerová Bímonová

Poděkování

Děkuji Prof. PhDr. RNDr. Helena Haškovcová, CSc., za odborné vedení diplomové práce a zejména za její velkou trpělivost.

Obsah

ANOTACE.....	5
ÚVOD	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ A JEHO VÝCHOZÍ KONCEPTY	10
1.1 <i>Konceptualizace a vymezení pojmu</i>	14
1.2 <i>Chudoba a novodobá chudoba</i>	17
1.3 <i>Underclass, segregace a kultura chudoby</i>	18
2 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V ČESKÉ PERSPEKTIVĚ, ANEB ROMOVÉ A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ	20
2.1 <i>Romové v České republice</i>	21
2.1.1 <i>Problematické vymezení pojmu Rom</i>	21
2.1.2 <i>Romská historie jako nástroj interpretace současnosti</i>	27
2.2 <i>Romové a sociální vyloučení – etizovat či deetnizovat?</i>	29
2.3 <i>Sociálně vyloučené (romské) lokality</i>	32
2.4 <i>Oblasti sociálního vyloučení a jejich vymezení</i>	35
2.4.1 <i>Oblast bydlení a přístupu k němu</i>	35
2.4.2 <i>Oblast vzdělání a přístupu k němu</i>	36
2.4.3 <i>Oblast zaměstnání a přístupu k němu</i>	39
2.4.4 <i>Další konstituující prvky sociálního vyloučení</i>	41
3 INSTITUCIONÁLNÍ RÁMEC ROMSKÉ INTEGRACE V PERSPEKTIVĚ ČESKÉ REPUBLIKY	42
3.1 <i>Několik slov k integraci</i>	42
3.2 <i>Konceptní a institucionální rámec romské integrace</i>	45
3.2.1 <i>Konceptní řešení v oblasti romské integrace v perspektivě České republiky</i>	45
3.2.2 <i>Legislativní rámec v oblasti romské integrace</i>	49
3.2.3 <i>Institucionální a finanční rámec v oblasti romské integrace</i>	51
3.3 <i>A co dál?</i>	56
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	59
4 FORMULACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	59
5 METODOLOGIE VÝZKUMU	59
6 VÝSTUPY VÝZKUMU – DESKRIKCE LOKALITY (LOVOSICE).....	61
6.1 <i>Lovosice a Romové</i>	61
6.2 <i>Polemika o prostorové segregaci</i>	65
6.3 <i>Aspekty vyloučení a jejich charakteristika</i>	66
6.4 <i>Sociální služby a služby související</i>	78
6.5 <i>Návrhy a opatření</i>	80
ZÁVĚR.....	81
LITERATURA	82

Anotace

Diplomová práce je zaměřena na fenomén sociálního vyloučení v České republice se specifikací sociálně vyloučených romských lokalit.

V teoretické části se zaměřuje se na teoretické vymezení konceptu sociálního vyloučení a souvisejících teoretických konceptů s důrazem na koncept kultury chudoby. Vedle toho zahrnuje stručný popis romské historie a tradic, stejně jako teoretické vymezení etnicity následným definičním vymezením „Rom“.

Praktická část prostřednictvím kvalitativního výzkumu předkládá deskripci konkrétní lokality, a sice sociálně vyloučené lokality v Lovosicích.

Klíčová slova: *sociální vyloučení, kultura chudoby, Romové, romské populace, sociálně vyloučené lokality, sociálně vyloučená romská společenství, koncepce integrace příslušníků romské komunity, sociální začleňování (sociální inkluze), integrace, dekáda romské inkluze, strategické dokumenty v oblasti sociálního začleňování, sociální politika, komunita.*

ANOTACE V ANGLICKÉM JAZYCE

This thesis is focused on the phenomenon of the social exclusion to the specifications of socially excluded Roma localities.

The theoretical part focuses on the theoretical definition of the concept of social exclusion specific the related theoretical concepts with emphasis on the concept of culture of poverty. In addition, include a brief description of the Roma history and traditions, as well as a theoretical definition of ethnicity followed definition „Roma“.

The practical part of qualitative research by means of description of specific locations, namely socially excluded localities in Lovosice.

Key words: *social exclusion, culture of poverty, Gypsy, gypsy populations, social exclusion, social inclusion, integration, strategic directive, decade of roma inclusion, social politic*

Úvod

Tématem diplomové práce je pohled na problematiku romských populací, resp. sociálně vyloučených romských populací prostřednictvím jednoho z vysvětlujících teoretických konceptů, a sice konceptu sociálního vyloučení. Sociální vyloučení se během posledních let dostává do popředí zájmu jak médií, tak veřejnosti a zpravidla se spojuje nebo bývá spojováno nesprávně zejména právě s vyloučenými romskými lokalitami, čímž se z obecného konceptu generoval koncept, který se často stává synonymem pro „romský problém“.

Koncept sociálního vyloučení v posledních letech nahrazuje díky své multidimenzionalitě „překonaný“ pojem „chudoby“, umožňuje totiž interpretaci sociální reality a sociálních vztahů, jakož i sociální situace některých populací nejen prostřednictvím kvantitativně vymezených indikátorů, kterými jsou příjmy a materiální či hmotné statky. Vedle těch kvantitativních zahrnuje rovněž další indikátory, kterými můžeme vnímat a následně interpretovat sociální realitu a především sociální situaci populací, aniž bychom se zabývali výhradně příjmy těchto populací. Chudý člověk tedy nemusí být nutně sociálně vyloučeným, nemusí se nutně ocitát v „propasti“ sociálního problému. Stejně tak bohatství nebo materiální dostatek nezaručuje, že jednotlivec nebo rodina sociálnímu vyloučení nepropadne. Majetnost nebo naopak nemajetnost se tak nestává měřítkem pro posuzování sociální situace jednotlivce nebo rodiny, pro posuzování „sociálního problému a naléhavosti jeho řešení“. Zároveň také platí, že koncept sociálního vyloučení je obtížně definovatelným konceptem jednak vzhledem k tomu, že nabízí řadu definic a možných pohledů, ale také proto, že se v něm prolíná několik dalších, dříve aplikovaných sociologických či sociálně-antropologických (nebo obecně sociálních) konceptů. Ať již je to koncept kultury chudoby, nebo underclass či segregace, přičemž každý z těchto, dá se říci dílčích konceptů či teorií, koncept sociálního vyloučení v sobě zahrnuje.

Jednou z populací v České republice, která je ve vyšší míře sociálním vyloučením ohrožena nebo přímo sociálně vyloučena, jsou Romové, respektive romské populace. Části romské populace je však tato sociální charakteristika připisována (tzv. připsaný status) a ze společnosti je symbolicky vyloučena či vylučována. Zároveň ale

také platí, že sociální situace Romů (příslušníků romského etnika) neprokazuje z dlouhodobého hlediska výrazného zlepšení.

Jejich situace se výrazně zhoršila na konci osmdesátých let minulého století a dá se říci, že ji přinesla „nová doba“ po roce 1989, i když značná část sociálních problémů, které můžeme identifikovat dnes, existovala i před rokem 1989. Řada problémů se však buď neřešila, přehlížela nebo jen podceňovala a tak se v plné míře otevřela po roce 1989, zejména s ekonomickou transformací, vznikem trhu práce, který „zajistil“ nejen vysokou míru nezaměstnanosti u romské populace, ale rovněž na sebe „nabalil“ a poukázal na další sociální problémy, jako je např. je problematika bydlení, nedostačující kvalifikace korelující s nízkou mírou vzdělanosti, zvýšená míra kriminality (a sociálně-patologických jevů), závislost na systému tzv. sociálních dávek a jejich zneužívání, nebo v poslední době pak zvyšující se zadluženost. Současně s tím se stále více ukazuje, že sociální situace je neudržitelná a je potřeba ji řešit.

V devadesátých letech se začal utvářet institucionální rámec, který měl přispět k řešení „romského problému“, byly ustanoveny instituce a nastartována opatření, která měla vést ke zlepšení situace romské populace (obecně nazvaných koncepcí integrace příslušníků romské komunity). Řada realizovaných opatření však nevedla k očekávaným výsledkům a zůstává stále nedostatečně zodpovězenou otázkou, jaké jsou toho příčiny. Jedním z vysvětlení neúspěchů dosavadních aktivit se může nabízet absence participace reprezentantů romské populace na těchto opatřeních či řešení, kdy se tzv. řešili Romové, ale bez Romů. Další příčinu můžeme spatřovat v nedostatečné akceptování či přehlížení romské kultury, která je integrální součástí každého etnika.

Diplomová práce je členěna do dvou částí, teoretické (rešeršní) a praktické (empirické). V teoretické části je vymezen koncept sociálního vyloučení jako výchozí koncept, který umožňuje interpretaci sociální reality tzv. sociálně vyloučených, je stručně popsána jeho historie včetně konceptů, které s ním souvisí. V dalších z kapitol je

Cílem diplomové práce v její teoretické (rešeršní) části:

- Vymezení konceptu sociálního vyloučení, včetně souvisejících či výchozích konceptů, s důrazem na koncept kultury chudoby a sociálního vyloučení, a

prostřednictvím těch pak interpretovat a popsat sociální situaci/realitu tzv. sociálně vyloučených.

- Popis a specifikace možných příčin sociálního vyloučení romské populace vzhledem ke kulturním odlišnostem romské populace.
- Popis současného institucionálního a legislativního rámce v oblasti problematiky sociálního vyloučení romských populací na úrovni České republiky.

V praktické části diplomové práce jsou předloženy výsledky výzkumu (kombinovaný výzkum, kvalitativní i kvantitativní), který byl zaměřen na deskripci konkrétní lokality (Lovosice) a analýzu situace. Pro komparaci a vymezení některých fenoménů, problémů je uvedena komparace deskripce ve východoslovenské osadě.

Cílem diplomové práce v praktické (empirické) části je:

- Vypracovat „mapu“ sociálně vyloučené lokality na základě definovaných znaků sociálního vyloučení, tzn. zpracování deskripce/analýzy lokality s identifikací hlavních sociálních problémů a následným návrhem řešení.

I. Teoretická část

1. Sociální vyloučení a jeho výchozí koncepty

Sociální vyloučení se v posledních letech stalo odbornou veřejností často diskutovaným tématem, jak v České republice, tak na mezinárodní úrovni, především pak v rámci Evropské unie. Stalo se běžným předmětem odborného společensko-politického diskursu, stejně jako se zařadilo do běžného pojmosloví sociální politiky a sociálních věd obecně. Sociální vyloučení je jedním z největších sociálních fenoménů, které můžeme v současnosti v české společnosti, a nejen v ní, identifikovat. Obecně lze sociální vyloučení vnímat jako vyloučení jednotlivců, skupin či některých populací z některých oblastí společenského života (Temelová, Sýkora). Být sociálně vyloučeným znamená ve své podstatě žít ve společnosti, a přesto mimo ni, být její součástí a přesto být ze společnosti vyčleněn. I takto je možné tím nejjednodušším způsobem vymezit či interpretovat postavení osob tzv. sociálně vyloučených, případně těch osob, které jsou sociálním vyloučením ohroženy.

Intenzita a naléhavost problému sociálního vyloučení se v posledních několika měsících v České republice stále více odkrývá v souvislosti s problematikou sociálně vyloučených romských lokalit, resp. romské populace. Nicméně, je sociálním fenoménem, který se týká značné části populace České republiky, v zásadě je možné identifikovat jeho výskyt napříč celou českou populací, přičemž velkým počtem jsou to právě Romové, nikoliv však výhradně ti. Vymezením, definováním či formulováním charakteristik a znaků jedinců nebo populací, ohrožených sociálním vyloučením, se zabývá řada autorů. Ti k jejich vymezení přistupují buď na základě výčtu charakteristik a znaků sociálně vyloučené populace nebo taxativním způsobem, tj. vyjmenováním kategorií osob či populací sociálním vyloučením ohrožených (Mareš, 2008).

Mezi představitele, kteří uvádějí taxativní výčet sociálně vyloučených populací (či jednotlivců), patří například Ivan Gabal, který mezi sociálně vyloučené osoby řadí nedostatečně vzdělané, dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnané, osoby s mentálním či fyzickým handicapem, osoby trpící nějakým druhem závislosti, osaměle žijící seniory, imigranty, příslušníky různě definovaných menšin (etnicky, nábožensky,

vzhledem k sexuální orientaci aj.), lidé ocitnuvší se v těžké životní situaci, z níž si sami nedokáží pomoci, bezdomovci, osamělé rodiče s dětmi nebo týrané děti. (Mareš, 2008).

Autoři zprávy „Sociální exkluze na lokální úrovni“ uvádí pro srovnání typologii skupin ohrožených sociálním vyloučením v Evropě, a sice zaprvé migranty, minority a žadatele o azyl vystavené rasismu a diskriminaci, zadruhé izolované jedince, zejména nekvalifikované osoby (jmenovitě mladé, dlouhodobě nezaměstnané a nezaměstnatelné), zatřetí osamělé matky či otce se závislými dětmi a začtvrté rodiny se závislými členy, bez výdělku nebo s nízkým příjmem. (Mareš, 2008).

Na vymezení sociálně vyloučených pamatoval i zákon o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, dále jen zákon o sociálních službách v platném znění), který jednak v § 3 definuje pojem sociální vyloučení, ale také zároveň vymezuje osoby, které se dle tohoto zákona řadí vzhledem k charakteristikám mezi sociálně vyloučené osoby. Zákon o sociálních službách definuje „sociální vyloučení jako vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“, přičemž „nepříznivou sociální situaci chápe jako ztrátu schopností z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením“. (§ 3 zákona č. 106/2006 Sb.).

Sociální vyloučení není sociálním problémem, který by se ve společnosti objevil až v posledních několika letech. Koncept jako takový se sice objevil až v sedmdesátých letech minulého století a označení „sociálně vyloučený“ se začalo výrazně používat v tom současném významu od devadesátých let dvacátého století (Tomeš, 2001). Lze ale v zásadě konstatovat, že se utvářel a vyvíjel současně s tím, jak se utvářela nebo vyvíjela společnost, projektoval totiž v sobě veškeré strukturální, společenské a ekonomické změny.

Z dnešního pohledu můžeme říci, že se fenoménem sociálního vyloučení společnost potýká od svého počátku, i když současné pojetí je ve svém významu

používáno až od druhé poloviny dvacátého století, respektive od sedmdesátých let. Zatímco dříve bylo sociální vyloučení vnímáno jako vylučování jedné skupiny druhou, nebo také uzavírání se před ní, tak v současnosti je to absence participace nebo nedostatečná participace jednotlivců nebo skupin obyvatel (populací) v některých z oblastí veřejného a komunitního života. Platí tak, že v každé době lze ve společnosti vnímat populace, které je možné označit jako populace tzv. sociálně vyloučené, nebo sociálním vyloučením ohrožené. Krátký historický exkurs umožňuje nahlížet pro tu kterou dobu specifické, dobové nahlížení tohoto fenoménu, jeho vymezení a příčiny, stejně jako míru jeho akceptovatelnosti „většinovou“ společností. (Mareš, 2008)

Pro srovnání lze uvést nahlížení sociálního vyloučení starověkou společností (resp. antickou společností), ve středověku a raném novověku a následně v komparaci se současností. V antické společnosti (v době Kristově) lze rozlišit dvě společenské kategorie (sociální třídy), jednak příslušníky elity a dále pak ty „ostatní“, kteří nepatří k elitě. Pro tyto osoby bylo pak charakteristické, že mají obyčejný původ, jsou bez vlivu, jsou chudí a přezíraní. Základním měřítkem pro posuzování sociálního vyloučení či vyčlenění byla schopnost opatření si bydlení a zajištění živobytí. V antice, resp. v době Kristově a v době raného křesťanství se rozeznávali tzv. relativně chudí (nebo též relativně bohatí), kteří si byli schopni zajistit bydlení i obživu, nicméně byli nebo mohli být ohroženi chudobou. Vedle této skupiny tzv. relativně chudých to byli lidé tzv. absolutně chudí, lidé žijící v tehdejší době na hranici existenčního minima nebo pod ní. Ke skupině absolutně chudých patřili žebráci, vdovy, sirotci, chronicky nemocní a postižení. M. Ryšková uvádí, že v Kristově době byli lidé *„skutečně postižení nejen hospodářsky, ale především nábožensky (kultovně) odepsaní: byli vyloučeni z kultu, a tedy ze společnosti. To, že se Ježíš s takovými lidmi stýkal, uzdravoval je nebo jako veřejné hříšníky (celníky a prostitutky) přijímal, znamenalo více než jen vyjádření soucitu. Znamenalo to jejich společenskou a náboženskou rehabilitaci, která byla v mnohém důležitější než materiální dobro.“* (Ryšková). Již v době Kristově se tedy můžeme setkat s tzv. symbolickým vyloučením (sociálním vyloučením), ostatně které známe z celých dějin jako i ze současnosti. Tehdy to byly například ženy (ale podobně též zmiňované skupiny obyvatel, tedy celníci či prostitutky), které sice svým rodinným původem patřily mezi elitu, avšak vzhledem k chápání postavení ženy v tehdejší

společnosti byly řazeny mezi vyloučené, jejich vyloučení pramenilo z diskriminace žen starověkou společností.

Stejně jako ve starověku byla i ve středověku a v raném novověku považována potřebnost za základní měřítko pro sociální diferenciaci společnosti, která se posuzovala prostřednictvím schopnosti jednotlivců či rodin zajistit si bydlení či přístřeší a stravu. „*Za chudého musel být považován ten, kdo si vlastními silami nemohl opatřit stravu, oblečení nebo přístřeší, jako chudý si ale mohl připadat i ten, kdo nemohl žít tak, jak by odpovídalo jeho stavu. Jako další hledisko přistupuje akceptování společností, respektive vyloučení ze všech druhů pomoci.*“ (Rheinheimer, s. 14) . Ve středověku, jak uvádí M. Rheinheimer, zaznamenáváme čtyři skupiny chudých. „*Do první skupiny patří všichni, kteří se sice obešli bez podpory, ale stále jim hrozilo, že se k ní budou muset uchýlit. Hůře než lidé chudobou jen ohrožení na tom byli ti, kteří už na podporu odkázáni byli. Třetí skupinu tvořili ti, jejichž chudoba společensky uznána nebyla, takže žádnou podporu nedostávali. Většinou přišli o stálé bydliště a byli nuceni se protloukat, jak se dalo, třeba i v rozporu se zákony. Příslušníci čtvrté skupiny se bezdomovci už narodili. Cikáni a podobné kočovné skupiny přišli do Evropy jako cizinci a solidarita usedlíků se na ně nevztahovala. Toto rozdělení již ukazuje určité integrační a vylučovací mechanismy evropské společnosti raného novověku, jež se dotýkaly kategorií „cizinců“ a „osob potulných“.* Další se týkaly kategorií lidí schopných práce a ochotných pracovat. Společenské definice hrály v otázce, kdo je „skutečně“ chudý a kdo „falešný“ žebrák, hlavní roli a mohly se během doby měnit. Z toho vyplývá mimořádná dynamika společenských procesů, v nichž se lidem přisuzoval určitý statut a jež vedly k vytvoření či naopak narušení sociální identity. Zatímco první dvě skupiny, totiž ohrožené nižší vrstvy a potřební lidé na podpoře, byly ještě společností uznávány a nalézaly v ní své místo, byť na nejnižším stupni hierarchie, dvě skupiny další, tuláci a Cikáni, z ní vypadávaly. Tito lidé byli často společensky zcela deklasováni“ (Rheinheimer, s. 14-15). Zatímco v historii se setkáváme s důrazem na chudobu, která zpravidla byla určujícím a mnohdy jediným indikátorem pro vymezení sociálního vyloučení, dnes je tento koncept považován za multidimenzionální, a tedy univerzální.

Povaha sociálního vyloučení se sice v průběhu historie mění, avšak jeho podstata a význam zůstávají stále stejnými, vyloučení z jednoho ze „systémů“ společnosti, z jedné ze „struktur“ společnosti s sebou zpravidla nese vyloučení z těch

dalších. A nelze si rovněž nepovšimnout, že v průběhu dějin se objevují stejné sociální skupiny (vulnerabilní skupiny), které jsou sociálním vyloučením ohroženy.

1.1 Konceptualizace a vymezení pojmu

Sociální vyloučení je vyjádřením jedné z nejnáročnějších sociálních a životních situací, ve které se jednotlivec, rodina nebo populace může ocitnout. Sociální vyloučení můžeme chápat jako jednu ze sociálních událostí, která je obtížně řešitelná bez reakce, tj. pomoci společnosti (Tomeš, 2001). Tomeš hovoří o sociálním vyloučení jako o jedné ze sociálních událostí vzhledem k tomu, že „*sociální integrace a reintegrace je obtížná bez společenské pomoci*“, přičemž cílem této pomoci je především vrátit do stavu sociální suverenity a nezávislosti (Tomeš, 2001:158). Evropský sociální model pak na vzniknuvší sociální události reaguje určitým druhem pomoci či ochrany. (Tomeš, 2001)

Termín „sociálně vyloučení“ jako klasifikace či pojem se začal v širokém měřítku užívat na počátku devadesátých let dvacátého století¹ (poznámka pod čarou) a byl „*vztahován k chudobě jako výsledek nerovných příležitostí, dostupnosti vzdělání, přístupu k bohatství a participaci na společenském životě. Není to zatím ustálený koncept a vznikl účelově pro studium příčin a souvislostí chudoby v evropské společnosti. (Tomeš, 2001: 158)*. O nezakotvenosti či neustálenosti tohoto konceptu svědčí mj. to, že existuje řada definic, které nahlízejí tento koncept z mnoha úhlů pohledu nebo také to. Důvod proto můžeme ale také spatřovat v tom, že se jedná o koncept, prostřednictvím kterého můžeme interpretovat širokou škálu sociálních problémů a rozličné sociální reality.

Koncept sociálního vyloučení je kontinentálního původu, původně se s ním můžeme setkat ve Francii v sedmdesátých letech dvacátého, v té době jako s určitou administrativní kategorií, která vyjadřovala postavení osob vyloučených z trhu práce a

¹ Mareš uvádí, že se tento pojem začal užívat v devadesátých letech dvacátého století (Sociální politika, mezinárodní zkušenost), můžeme se v literatuře setkat také s jinou datací. Například Štěpán Moravec uvádí, že se tento pojem začal používat v osmdesátých a devadesátých letech dvacátého století (Moravec, Romové v osídlech sociálního vyloučení).

systemu sociálního zabezpečení (Toušek, 2009). Následně se začal používat v dalších západoevropských zemích, v nichž nahradil do té doby používaný pojem „chudoba“, který zohledňoval výhradně kritérium materiálních a hmotných statků, zatímco v něm pozbýval rozměr kvality sociálních vztahů a míru sociální participace (Moravec, 2006). V devadesátých letech se pak stal součástí řady vládních programů, ale také předmětem diskusí a následně opatření v rámci Evropské unie. V současné době je tomuto konceptu na jedné straně a sociální události na straně druhé věnována značná míra pozornosti, přesto však někteří autoři upozorňují na to, že se jedná o koncept, který v sobě zahrnuje širokou a do značné míry rozličnou oblast sociální reality a sociálních problémů, čímž se může stát neúčinným a vágním. (Toušek, 2006). Oproti tomu stojí ti, kteří toto vnímají jako výhodu tohoto konceptu, kterou spatřují v jeho multidimenzionalitě, dynamičnosti a v podstatě i určité flexibilitě.

Podívejme se nyní na několik definic a vymezení tohoto konceptu. Štěpán Moravec popisuje sociální vyloučení jako *„situaci, kdy člověk, rodina, domácnost, společenství nebo celá subpopulace jsou vyloučeny z určitých sociálních vztahů a interakcí a z provozu sociálních institucí, které jsou přístupné většině společnosti“* (Moravec, 2006:13). Z této definice jasně vyplývá, že značnou roli hraje tzv. sociální kapitál, který předurčuje míru sociálního vyloučení vzhledem k jeho kvalitě a kvantitě. Přičemž sociálním kapitálem se chápou sociální interakce, vztahy a kontakty, které směřují zejména k jiným lidem než k rodinným příslušníkům, případně příslušníkům určité populace či komunity. Zatímco v rámci rodiny, případně širší rodiny či komunity funguje tzv. solidární síť a sociální vztahy vykazují známky kvality, tzn. jsou postaveny na vzájemném respektování a solidaritě, vztahy mimo ni sociální vztahy absentují. Vzhledem k absenci těchto vztahů nebo jejich nízké kvalitě můžeme hovořit o sociálním vyloučení.

V jiné definici se můžeme setkat s vymezením sociálního vyloučení jako *„procesu, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován, či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do společenských, ekonomických a politických aktivit většinové společnosti“* (Janoušková – Nedělníková, 2008:178). Podobně vymezuje sociální vyloučení Petr

Mareš, který podle něj představuje vyloučení z podílu na určitých statcích ve společnosti (materiální i nemateriální povahy) (Mareš, 2000, s. 286 nn).

Jednotlivá vymezení či definiční rámce pojmu sociálního vyloučení mají společného jmenovatele, kterým je významná role tzv. sociálního kapitálu. Ten má, jak je patrné, rozhodující význam pro utváření sociální reality a sociálních vztahů ve společnosti. Koncept sociálního vyloučení tak akcentuje významný prvek, který koncept chudoby nezahrnoval, zachytil totiž další charakteristiky či příčiny současné chudoby.

Petr Mareš si klade otázku, co je obsahem konceptu sociálního vyloučení, v čem nebo jak se liší od dříve užívaného konceptu chudoby. Přitom odkazuje na Rooma, který konstatuje, že koncept sociálního vyloučení zachycuje rysy novodobé chudoby, kterou s sebou přineslo několik posledních desetiletí, tj. „(a) její přetrvávání v čase a (b) prostorovou koncentraci (c) doprovázenou zde marginalizací, patologickým jednáním a vzdorováním normám hlavního proudu společnosti, ale současně i (d) závislostí na sociálním státu a e) rozpadem tradičních sociálních institucí, jako je například rodina“. (Mareš, 2000: 285). Oba z konceptu rovněž odpovídají různým reakcím společnosti na sociální problémy či sociální situace a rovněž akcentují dvě rozdílné tradice evropských sociálních politik. Jednak sociální politika „opřenu o koncept chudoby a spojenou s liberalistickou vizí společnosti jako atomizovaných jedinců konkurujících si mezi sebou na trhu práce“ (Mareš, 2000:285), která je typická pro anglosaské země. Druhá z nich je opřena o koncept sociálního vyloučení a „spojená s představou statusově členěné společnosti, společnosti kolektivit a morálního řádu“ (Mareš, 2000:285), typická pro evropský kontinent.

1.2 Chudoba a novodobá chudoba

Chudobou je vnímán stav, „kdy nedostatek hmotných prostředků omezuje možnosti spotřeby, kdy nedostatek neumožňuje zabezpečovat důležité (základní) životní potřeby na přiměřené úrovni“ (Tomeš, 2001:152). V každé společnosti se setkáváme s lidmi, kteří se potýkají s nedostatkem hmotných statků, na druhou stranu v Evropě „není otázkou smrti hladem, ale otázkou deprivací, nerovností a nedostupnosti“ (Tomeš, 2001: 152)

Vzhledem k popsanému rozlišujeme chudobu absolutní a relativní:

- Absolutní chudobu můžeme charakterizovat jako „stav, kdy nedostatek (popř. absolutní nedostatek) prostředků neumožňuje uspokojovat základní životní potřeby jedinců (střecha nad hlavou, oděv, jídlo) do té míry, že je ohrožena sama existence člověka a hrozí mu smrt“ (Tomeš, 2001:152) Je to situace, se kterou se v České republice setkáváme spíše výjimečně, přesto se však v našich podmínkách vyskytuje. Zkušenosti z praxe hovoří např. o osobách bez přístřeší, které nezachycuje sociální systém (nebo o to sami nestojí), nedisponují žádnými příjmy a jsou odkázáni výhradně na pomoc druhých (ať již občanů, nebo zpravidla pomáhajících organizací).
- Relativní chudobou nazýváme „stav, v němž jedinec, rodina nebo sociální skupina uspokojuje své potřeby na výrazně nižší úrovni, než je průměrná úroveň v dané společnosti“ (Tomeš, 2001:153)

V našich podmínkách hovoříme-li o chudobě, tak ji ztotožňujeme se stavem hmotné nouze, který reflektuje finanční situaci jedince či rodiny. Z toho vyplývá, že jeho příjmy jen nedostatečně pokrývají jeho životní potřeby a přitom si on sám nemůže tyto prostředky zajistit vlastními silami (Tomeš, 2001).

Pro vymezení hranice chudoby jsou používány zejména dvě metody, jednak metoda normativní a pak metoda relativní. Prostřednictvím normativní metody se stanovuje „minimální, společensky přijatelný, v dané zemi a čase reálně naplnitelný spotřební koš.“ (Tomeš, 2001:154). Může být ale předmětem diskuse, které lidské potřeby jsou ještě akceptovatelné pro to, abychom prostředky pro jejich naplňování zahrnuli mezi uznatelné příjmy, resp. náhrady za ně. V České republice se uplatňuje

metoda relativní, prostřednictvím které je stanovena taková výše příjmu, kdy při jejich nedosažení můžeme hovořit o stavu chudoby – tj. kvantifikace částek tzv. existenčního minima a životního minima. Má se za to, že ten jedinec či rodina, kteří nedosahují zmiňovaných částek, se stávají potenciálními objekty sociální pomoci (nejen té finanční formou sociálních dávek, ale rovněž i různých sociálních služeb nebo programů).

Na rozdíl od konceptu sociálního vyloučení se koncept chudoby omezuje na vlastnění hmotných statků, kterými jedinec nebo rodina disponují. Jejich nedostatek však nemusí být příčinou sociálního vyloučení.

1.3 Underclass, segregace a kultura chudoby

Pro ucelení pohledu na postavené téma stručně vymežeme oba z těchto konceptů. Segregaci „můžeme definovat jako oddělení nebo proces oddělování určitých skupin obyvatelstva od zbytku společnosti do různých oblastí a zón na základě socioekonomických, etnických a kulturních charakteristik“ (Temelová – Sýkora) Přitom ale nemusí vždy platit, že se jedná o prostorové vyloučení na okraj měst, nýbrž jej můžeme vnímat i umístění určité skupiny v centru města (v tomto případě pak můžeme hovořit o tzv. enklávě). A to jsou znaky, kterými se prokazuje většina sociálně vyloučených lokalit, vzhledem k tomu, že jedním z rozměrů sociálního vyloučení je vyloučení prostorové.

Původem americký pojem (a koncept) underclass označuje skupinu osob, kteří jsou oproti ostatním osobám ve společnosti znevýhodnění např. vzhledem k dlouhodobé nezaměstnanosti, chudobě nebo horším životním podmínkám². Tuto skupinu obyvatel pak můžeme vnímat jako do určité míry deklasovanou a izolovanou od ostatní společnosti, žijící si svým vlastním životem (vytvářející si vlastní struktury, strategie přežití, normy apod.).

Teoretický koncept „kultura chudoby“, zavedený americkým antropologem Oscarem Lewisem, nabízí možnost teoretické interpretace a vysvětlení životních strategií romských společenství, prostřednictvím kterého Oscar Lewis vysvětluje životní

² Pojem underclass definovaný na dostupné adrese <http://www.epolis.cz/page.php?location=&menu=first&id=28&idNotion=15>

strategie skupin obyvatel, které žijí pod hranicí chudoby (materiální chudoby), a sice jako jakési adaptační mechanismy na život na chudobu nebo v chudobě (Navrátil, 2003). Tyto mechanismy nebo nově přijaté životní strategie s sebou přináší nové formy a uspořádání vztahů, výskyt sociálních problémů (nezaměstnanost, alkoholismus, „úžera“/lichva, výskyt sociálně patologických jevů apod.). V zásadě se tyto „nové“ strategie vyznačují jakousi rezignací na život, respektive rezignací na možnost či existenci určitého východiska z této situace. V případě romských populací lze však spíše nahlížet sociální situaci prostřednictvím konceptu sociální exkluze (sociálního vyloučení), jakéhosi nástupce konceptu kultury chudoby, vycházejícího z teorie „společnosti jako hierarchie statusů“, přičemž sociální exkluze představuje vyloučení z podílu na určitých statcích ve společnosti (materiální i nemateriální povahy) (Mareš, 2000:286nn). Lze ji vnímat v širším slova smyslu, tedy oproti „kultuře chudoby“ několik dimenzí (Mareš, 2000: 287)..

2 Sociální vyloučení v české perspektivě, aneb Romové a sociální vyloučení

*Vůz po cestě drkotá, slunce svítí, hřeje,
hudba zní, jak Deži s Ferkem hrají.
Z houslí krásná píseň se line.
Slyšte, Romové, slyště, chlapci.
Pojďme svou cestou, hledat naše slunce. Svou zemi.
Hledáme, stále toužíme nalézat, od věků chodíme po všech cestách.
Jako ten nebohý ptáček, žebráme pro své děti kousek chleba.
Hleď, ty bílý člověče, slyšíš naši romskou píseň?
Že nerozumíš a neznáš? A nechceš ani slyšet?
Jak naše romské srdce pláče a říká:
I já jsem člověk, jako ty! I já chci na této zemi žít jako člověk a ne vlk!
Toužím po úctě, tedy můj vůz ať dál svou cestou jede.
S písní a slovem laskavým.
(Janko Horváth)*

Mnohé koncepční dokumenty, odborné publikace, stejně jako signály z praxe ukazují, že Romové v České republice jsou (dichotomie: my - oni) a jsou považováni (dichotomie: my - oni) za jednu z nejvíce vulnerabilních skupin, skupin obyvatel ohrožených sociálním vyloučením a pauperizací. Ačkoliv nedokážeme vymezit tuto skupinu obyvatel kvantitativně a když, tak pouze na úrovni kvalifikovaného odhadu, můžeme konstatovat, že značný počet Romů žije v podstatně horších sociálních podmínkách než většina obyvatel České republiky. Díváme-li se na romskou populaci žijící v České republice (a nejen v České republice), nabízí se konstatování, že se nejedná o heterogenní skupinu obyvatel, stejně jako je nelehké kvantitativní či kvalitativní vymezení této svébytné skupiny obyvatel. Explicitně proto nemůžeme hovořit o současných Romech, resp. sociálních problémech Romů, jejich postavení ve společnosti, sebeidentifikaci atd. bez znalosti širšího historického a historicko-kulturního kontextu, až který umožňuje právě prostřednictvím „historie/minulosti“ interpretaci „současnosti“ Romů z hlediska lidsko-právního, tak národnostního či socio-ekonomického, přičemž vnímání každého z těchto hledisek zvlášť by bylo navýsost nešťastné a v celkovém kontextu zavádějící.

2.1 Romové v České republice

2.1.1 Problematické vymezení pojmu Rom

V našem slovníku je naprosto běžným slovem „Rom“ (případně „Cikán“) neboli název jedné z etnických skupin, která žije na území České republiky. Pro někoho naprosto samozřejmé, konkrétní a nezpochybnitelné označení pro určitou populaci. Nicméně i přes veškerou nezpochybnitelnost či samozřejmost může být toto označení vnímáno v rozličných sociálních kontextech různě, stejně jako může být různými aktéry vnímáno rozličně – pohled „My – Romové, Vy – Neromové.“

Jedna ze základních informací, které se nám dostává na stránkách české internetové encyklopedie říká, že Romové jsou etnikem, „jehož kořeny sahají do středověké Indie“³. V jiném vymezení se dozvíme, že označení Rom či Roma (pl.) je jedním ze základním autonymních názvů, „jimiž lidé, opustivší Indii někdy před tisícem či tisícem a pěti sty lety, označují dnes na různých územích světa sami sebe“⁴. To August Fraser odkazuje na Oxfordský výkladový slovník z roku 1989 a na výraznou rasovou konotaci předkládající definice, dle které je „Cikán ... příslušník kočující rasy hindského původu (sami si říkají Romové), která se v Anglii poprvé objevila přibližně na počátku 16.století, kdy se věřilo, že tato rasa přišla z Egypta“ s následným vymezením, že „mají tmavou osmahlou pleť a černé vlasy. Živí se košíkářstvím, koňským handlířstvím, hádáním budoucnosti atd. Jejich nomádský způsob života většinou vzbuzoval podezření. Jejich jazyk (zvaný romština) je značně zkomolený hindský dialekt s velkým množstvím výrazů přejatých z různých evropských jazyků.“ (Fraser, 1998:9). Fraser sice vybranou definici usazuje do podmínek Velké Británie, přesto ale koreluje s definičními rámci, které lze uplatnit či generovat i v podmínkách českých. Všechna vymezení odkazují zpravidla na historický původ romského etnika, antropologické charakteristiky nebo určité kulturní znaky či charakteristiky. Tato vymezení však ještě stále plně neposkytují odpovědi na otázky: kdo jsou Romové, čím se vyznačují nebo kým Romové jsou nebo nejsou? Odrážejí některé z pohledů, nabízejí některé z názorů a některá z vymezení toho, kdo nebo kým Romové jsou nebo nejsou. Zkusme jít proto ve stopách toho, kým Romové jsou případně mohou být a za koho se považují. Velmi zjednodušeně řečeno, podle těchto slov můžeme konstatovat, že tato kolegyně, která se

³ Pojem Romové: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9>

⁴ <http://ling.kfunigraz.ac.at/~rombase/cgibin/art.cgi?src=data/ethn/topics/names.cs.xml>

identifikuje jako Romka ztotožňuje Roma s romstvím a rozhodující pro vymezení Roma chápe kulturní charakteristiky.

Z etymologického hlediska lze vnímat spojitost označení Rom s indickým Dom. Současní Romové jsou dle všech dosavadních studií pravděpodobnými předky původních obyvatel Indie, dle C. Nečase „patrně příslušeli k nejnižším a opovrhovaným kastám, které se nazývaly specifickými jmény, ale majoritní společnost je znala pod souhrnným označením Domové“ (Nečas, 2001:12). Podle všeho skupina Domů exodovala v několika migračních vlnách z Indie v rozmezí od 3.-5. do 9.-10.století (Nečas, 2002). Stejně i v několika migračních vlnách a zejména různými cestami přicházely skupiny Domů na evropský kontinent. To také vedlo k tomu, jak uvádí C. Nečas, že se „indická cerebrální hláska „d“ dialektologicky diferencovala a změnila se v Arménii v hlásku l (Lomové), v Syrii v d (Domové) a v Evropě v r (Romové)“ (Nečas, 2002:12). To potvrzuje i rozdělení romských dialektů do tří základních skupin, a sice na evropské dialekty (označitelné jako romština), arménské dialekty (označitelné jako lomavrenština) a asijské dialekty (označitelné jako domarština), které reflektovaly fonetické změny původního sanskrtského výrazu „domba“. Tomu korespondují i tři dialekticky diferencované skupiny – Romové, Domové a Lomové (Fraser, 1998:36).

Známe již etymologický výklad označení Rom, kterým Romové označovali sami sebe. Společností však byli označováni jako Cigáni/Cikáni, první písemnou zmínku o Romech (v byzantské Konstantinopoli) nalézáme v hagiografickém spisu „Život sv. Jiří Poustevníka“ (někdy též Život svatého Jiřího Athonského), ve kterém se hovoří o lidech označovaných Atsiganoi. (Fraser, 1998:42; Nečas, 2002:12). Řecké slovo Atsiganoi bylo v Byzantské říši běžným označením pro vyznavače či přívržence manicheismu, dualistického náboženského systému, založeného ve 3.století našeho letopočtu. Manicheismus významně přispěl pro kulturní ukotvování Romů (v nejširším slova smyslu) a dal za vznik pojmenování Romů, které se následně objevilo v latinském přepisu a bylo obsaženo do jazyků jednotlivých evropských národů (Nečas, 2002; Fraser, 1998; Kováč).

Až do roku 1971 můžeme označení Rom/Romové vnímat jako autonymum, kterým pouze Romové nazývali sami sebe, zdůrazňující kohezi všech Romů a podporující dichotomii: my – Romové a vy – Neromové (tj. gádžové). (Říčan, str. 85). Jiní autoři uvádějí, že označení Rom je etnonymem, tj. etnickým názvem. Zároveň někteří autoři uvádějí, že rokem 1971 můžeme označení Rom považovat za etnonymum (například Tomáš Hirt). V jiných pramenech však nalezneme, že jako etnonymum bylo vnímáno i dříve - C. Nečas uvádí, že „oni sami se nazývali etnonymy, které v překladu z romštiny měly většinou význam člověk nebo muž“ (Nečas, 2002: 14.). Vedle toho je byli Romové společností vnímáni a v České republice (resp. Československu) označováni apelativem Cikán/Cigán, který v průběhu času získal hanlivý, nedobrý nádech⁵.

Podstatným nezůstává to, zda vnímáme označení Rom pouze jako autonymum nebo současně i jako etnonymum a že je to od roku 1971, ale především skutečnost, že po obsahové stránce je označení Rom a Cikán do značené míry protichůdným. V důsledku nejde jen o obsahovou diferenci ve vnímání, ale sociální tenzi, která je identifikovatelná mezi MY (Romové) a ONI (Ne-Romové). Proti sobě totiž stojí na jedné straně sebeurčující označení Rom (autonymum, etnonymum) a na druhé straně s nádechem opovržení či hanlivosti apelativum Cikán/Cigán. Tím se však již otevírá prostor pro historii Romů, která nám může pomoci interpretovat jejich současnost v celé její šíři.

V předešlých větách se objevují dvě demograficko-sociální kategorie, populace a etnikum, která nám umožní vymezit pojem „Romové“. Populaci můžeme rozumět „soubor osob, v jehož rámci dochází k reprodukci a takové osoby obvykle vykazují společné kulturní znaky a v dřívějších populacích byly pravidlem i společné biologické znaky“ (Langhamrová - Fiala, 2008: 94-95). *Zrovna tak můžeme pohlížet na romskou populaci, tedy jako soubor jedinců, kteří jsou Romy. Za Romy přitom můžeme považovat jednak ty, kteří se za Romy sami považují nebo pak ty, kteří jsou za Romy považováni sociálním okolím* (Langhamrová – Fiala, 2008: 95).

S podobným náhledem se setkáme rovněž u Štěpána Moravce, který hovoří o třech možných pohledech (pro srovnání též Lýdia Poláčková):

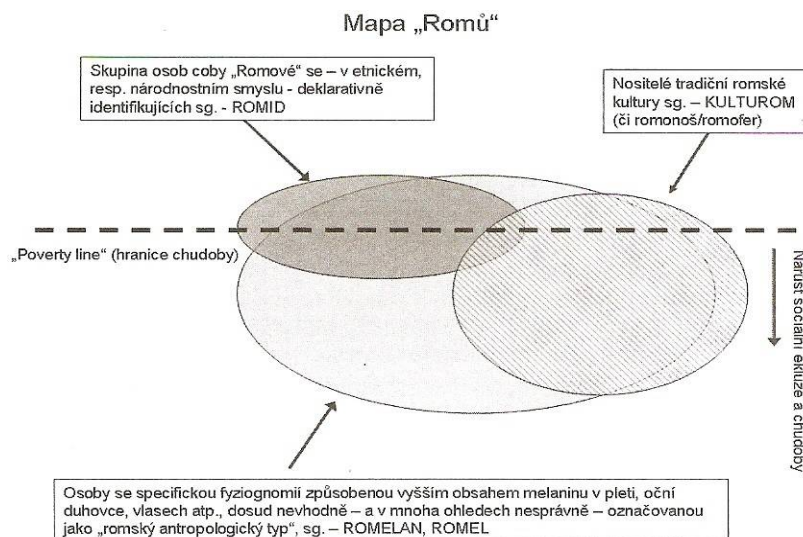
⁵ <http://romani.uni-graz.at/rombase/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/topics/rom.cs.xml>

1) Romové jako nositelé romské kultury: z tohoto pohledu je Romem ten jedinec, který si socializací osvojil takové kulturní vzorce, které můžeme označit souslovím romská kultura. Pojem Rom je tedy v tomto případě odvozen od pojmu romská kultura. Moravec dále vysvětluje toto odvození na příkladu slovenských romských osad, přičemž ale život v nich, stejně jako kulturu a kulturní vzorce můžeme vzhledem k velké diferencii právě mezi slovenskými romskými osadami a romskými populacemi či společenstvími srovnávat jen těžko. Na rozdíl od slovenských romských osad je kultura romských společenství v ČR mnohem více variabilní než ve slovenských romských osadách. Nicméně i tak se dá z pojmu romská kultura vymezit pojem Rom. Zároveň ale také platí, že nositel romské kultury ještě se sám nemusí za Roma považovat a nemusí vykazovat určité antropologické znaky. (Moravec, 2006: 14)

2) Romové ve smyslu sebeidentifikace: „*Romem je ten, kdo se za Roma považuje*“ (Moravec, 2006:15) Sebeidentifikace je tedy osobní rozhodnutím, je založena na principu svobodné vůle. Moravec rovněž upozorňuje, že identifikace s určitou sociální skupinou může být situačně podmíněn. Na jedné straně se řada Romů může za Romy považovat, ale na druhé straně tuto sebeidentifikaci nemusí spojovat například s národností, s čímž souvisí i skutečnost, že se během obou polistopadových Sčítání lidu přihlásil k romské národnosti pouze malý počet osob, v roce 1991 přes 30 tisíc osob a v roce 2001 jen něco málo přes 11 tisíc osob žijících v České republice. (Moravec, 2006: 15-17).

3) Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku: podle tohoto pohledu je Romem ten, který je Romem považován okolím/druhými zpravidla dle typizovaného fyzického vzhledu. (Moravec, 2006:18). Přitom připsané romství je jedním z nejčastějších příčin diskriminace či sociálního vyloučení, resp. vylučování.

Následující Jakoubkův a Hirtův diagram (Mapa „Romů“) znázorňuje překrývání jednotlivých pohledů, neboli jinými slovy: ten, kdo je nositelem tzv. romské kultury se za Roma může zároveň i sám považovat (neboli deklaruje své romství) a zároveň je mu tato charakteristika připsána zvnějšku. Přitom může platit, že krom toho je další charakteristikou to, že takovýto občan se zároveň ocitl v takové životní situaci, kterou můžeme označit souhrnným názvem „sociální vyloučení“.

Mana „Romů“ ie produktem badatelské huti Hirt–Jakoubek

Obrázek: Jakoubek – Hirt, 2006:371

Přitom ale platí, že optikou legislativy – a tedy i z hlediska občanskoprávního - je Romem výhradně ten, kdo se přihlásí k romské národnosti (dle zákona č. 273/2001 Sb., o právech národnostních menšin a o změně některých zákonů). Zároveň ale může platit, že ten, kdo se přihlásí k romské národnosti, nemusí být nutně nositelem romské kultury a už vůbec nemusí vykazovat antropologické znaky. Stejně jako jedinec, který sice vykazuje antropologické znaky a je mu „romství“ připisováno, se nemusí z Roma považovat. (Poláčková, 2008). Občanskoprávní princip byl uplatňován po roce 1990, přičemž jej můžeme chápat tak, že všichni občané jsou si rovni bez jakéhokoliv znevýhodnění na straně jedné a tzv. nároku navíc na straně druhé (Romové v ČR).

Zabýváme-li se vymezením pojmu Rom, pak je třeba pohled nejen ze strany těch, kteří jsou Romy, cítí se jimi nebo je jim romství připisováno, ale také z úhlu pohledu těch, kteří připravují aktivity, programy či obecně opatření vztahující se k příjemcům – Romům. Z tohoto pohledu pak autoři hovoří o třech dimenzích:

- 1) vymezení dle antropologického typu: odpovídá Moravcovu „Rom jako charakteristika připsaná zvnějšku“, čili všichni ti, kteří vzhledově odpovídají určitému typizovanému fyzickému vzhledu (Moravec, 2006:14; Romové v ČR)
- 2) vymezení romské populace jako skupiny sociálně handicapované: tedy sociální skupina, která je sociálně znevýhodněná a která je ohrožena strukturální diskriminací

(Romové v ČR) a v zásadě odpovídá dnešnímu termínu „sociálně vyloučený“ či „sociálním vyloučením ohrožený“. Přitom příčin tohoto sociálního znevýhodnění může být celá řada – sociálně-ekonomické, sociální, kulturní, vzdělanostní apod.

3) vymezení na základě deklarace romské národnosti: odpovídá občanskoprávnímu principu a pohledu (Romové v ČR).

Vedle toho nelze pominout skutečnost, že populace, kterou nazýváme Romové, se sama vnitřně stratifikuje, a to jak subetnicky (olašští Romové – vlachike Roma, slovenští Romové – servike Roma, španělští Romové - Kalé, Manuše, maďarští Romové – ungrike Roma, němečtí Romové – Sinti, čeští Romové, rumunští Romové - Beaši, Kalderaši), tak i dalšími způsoby (institut rituální čistoty a nečistoty, profesní a rodinná příslušnost, materiální bohatství nebo geografie) (Říčan, 1998; Jakoubek, 2006, Jakoubek – Budilová, 2009). Toto vymezení hrálo a v současné době stále hraje významnou roli např. v případě uzavírání sňatků, ale také v oblasti bydlení. Srovnáme-li například východoslovenské lokality, rozumí se romské osady s českými městskými lokalitami, pak můžeme konstatovat, že právě v těch východoslovenských hraje toto vymezení nejen velkou roli, ale současně je udržováno. To může být také významným faktorem při společném soužití nejen Romů s majoritní částí společnosti, ale také při soužití Romů s Romy. Lze se domnívat, že některé lokality v České republice nedobrovolným sestěhováním Romů (kteří by společně dobrovolně nesdíleli stejné teritorium, natož obývali společně stejný dům), aniž by kdo bral na zřetel právě subetnické členění, se jeví jako problémové (hluboké sociální problémy, zdevastované okolí, problémy v soužití apod.). Pohlédneme-li však na východoslovenskou osadu, která do současnosti nebyla změněna, setkáme se s endogamní společností, která se k ostatním vymezuje subetnicky (i jinak). To pak znamená, že např. Rom z osady rituálně čisté by si nepřivedl nevěstu z osady rituálně nečisté a naopak. Opomíjením těchto specifíků (nazvěme je národními či kulturními) nebo vzhledem k jejich neznalosti mohou realizovaná opatření (stejně i sociální práce) více uškodit, než přispět, a to oboustranně (jak Romům, tak i většinové společnosti).

2.1.2 Romská historie jako nástroj interpretace současnosti

Chceme-li porozumět druhému, měli bychom jej poznat, jeho životní historii, snažit se pochopit jak žije a proč tak žije. To samé platí v případě odlišných kultur, se kterými se setkáváme, platí to v případě Romů. Většina autorů (a tomistů) se shoduje v tom, že chceme-li porozumět Romům (Sekyt, Hubschmanová), pak bychom měli znát jejich historii a tradice a pracujeme-li s touto populací, je to základem celé sociální nebo zúženě terénní práce. Nehledě na platnost toho, že minulost předurčuje současnost a tedy i budoucnost. V historii, vnímané jako kolektivní historii romského národa, můžeme identifikovat možné příčiny současné situace Romů, jejich společenské stigmatizace, ale i sebeuvědomění.

Historie Romů je stejně jako v případě jiných národů bohatá a sahající až do druhého tisíciletí před naším letopočtem. Historie spjatá s evropskými „kořeny“ se sice datuje devátým stoletím našeho letopočtu (Nečas, 2002). Samotná historie Romů si zasluhuje samostatnou práci, nikoliv podkapitulu, proto se omezíme pouze na podstatné mezníky v romské historii, které ovlivnily situaci současnou.

Romové byli v nelibosti panovníků, vládců, stejně jako církve již od dob, kdy přišli na evropský kontinent. Nalezneme řadu důvodů, pro které byli Romové v minulosti v Evropě odmítáni, ať již to byla jejich volnost, obviňování z černé magie, nevázanost k půdě nebo i jiné zločiny. (Fraser, 1998; Nečas, 2002, Říčan, 1998) Toto odmítání, represe či nelibost je pozorovatelná napříč celou romskou historií.

Na našem území se Romové poprvé objevují někdy kolem roku 1400 (Fraser, 1998; Říčan, 1998) a od 16.století se začínají negativní postoje proti Romům přiosťřovat (Fraser, 1998), přičemž ty přetrvávají po celá následující staletí. V historii Romů na našem území můžeme přitom vnímat tři zásadní mezníky spojené s represemi, které měly dopad nejen na Romy jako takové, ale také na jejich sociální postavení ve společnosti. Zřejmě jedním z nejtvrděších období vůči Romům bylo období druhé světové války. V protektorátní době byly otevřeny tzv. kárné pracovní tábory (v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu), které vykazovaly vzhledem k nepřiměřeně tvrdým podmínkám vysokou úmrtnost v nich internovaných osob. Ve čtyřicátých letech pak byli Romové transportováni v rámci transportů tzv. asociálů do koncentračních táborů (Osvětim, Buchenwald, Ravensbrück a dalších). Transporty však byly vypravovány

rovněž z tzv. kárných pracovních táborů. Ačkoliv, jak uvádí Nečas, nelze určit přesné množství Romů, kteří zahynuli v koncentračních táborech během druhé světové války, víme, že po válce se na našem území pohybovalo 600 – 1000 Romů. Romové na Slovensku byli rovněž podrobováni četným represím, nebyli vyhlazováni jako Romové žijící na území dnešní ČR. (Nečas, 2002; Fraser, 1998). V roce 1947 provedený soupis vykazuje již něco málo přes sto tisíc Romů, z toho pak více než šestnáct tisíc osob žijících na území Čech a Moravy (Fraser, 1998).

Druhým podstatným mezníkem v historii Romů byl po vzniku samostatné České republiky v roce 1993 přijatý zákon o nabývání a pozbývání státního občanství (zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství). Zákon umožňoval zvolit si české občanství těm, kteří sice žili na území České republiky, ale přitom vlastnili slovenské občanství. Tento zákon toto sice umožňoval, avšak s podmínkou pětileté beztrestnosti a minimálně dvouletou registrací trvalého pobytu na území České republiky před rozdělením Československa. „Tvrdość“ zákona dopadla na značnou část Romů, kteří z velké části pocházeli ze Slovenska a existovalo pravděpodobné riziko, že nesplní některou z vymezených podmínek. V roce 1996 byl zákon zmírněn novelou č. 139/1996 Sb., který umožňoval výjimku z první podmínky. Přesto je však možné se domnívat, jak poukazuje Barša, že v České republice žije neurčitý počet Romů bez státního bez státního občanství. To znamená lidé, kteří nedisponují občanskými právy a jsou tedy vyloučeni k přístupu k občanským, stejně jako sociálním nebo zdravotním službám (Barša, 2003).

Třetím důležitým mezníkem v novodobé historii, mající výrazný vliv na současnou situaci Romů, můžeme vnímat ekonomickou transformaci v devadesátých letech 20. století a nepřipravenost Romů na ni. Těmi hlavními byla především transformace v oblasti bytové politiky (rozumí se privatizace bytů, konec přidělování státních či obecních bytů) a transformační změny na trhu práce (kdy v devadesátých letech radikálně vzrostla míra nezaměstnanosti Romů přetrvávající dosud jak vzhledem k právu na práci ruku v ruce jdoucí povinností pracovat, ale také vzhledem ke strukturálním změnám na trhu práce nebo principu konkurenceschopnosti). Zároveň ale vyvstává otázka, zda řada cílených opatření, která jsou dnes směřována proti sociálním problémům (o oblasti nezaměstnanosti, bytové politiky apod.), neměla být nastartována

již v souvislosti s měnicími se ekonomickými podmínkami po roce 1989 a zda by tak nedošlo k mírnějšímu sociálnímu propadu Romů v posledních dvaceti letech.

2.2 Romové a sociální vyloučení – etizovat či deetnizovat?

Romové v České republice žijí a sociální vyloučení je sociálním fenoménem, který je v České republice identifikovatelný. Bylo by však nepřipustné tyto dvě kategorie překrývat či zaměňovat, nebo dokonce chápat jako synonyma.

Intenzita a naléhavost problému sociálního vyloučení se v posledních několika měsících v České republice stále více odkrývá v souvislosti s problematikou sociálně vyloučených romských lokalit, resp. romské populace. To dokazuje mj. četnost výskytu tzv. sociálně vyloučených romských lokalit, ale také zvyšující se míra chudoby a sociálního propadu (tzv. novodobé chudoby), nehledě na otevřenou tenzi mezi majoritou a romskou minoritou v České republice, jak to v předešlých letech například ukázaly zejména prostřednictvím četné medializace události z Janova (a Litvínova) a následně i z dalších českých měst (či lokalit s vyšší koncentrací romské populace), nebo jako migrace českých Romů do Kanady v prvních měsících roku 2009 jako důsledek sociální situace romské populace v posledních letech. Zároveň je však třeba si uvědomit, že sociální vyloučení není výhradně tématem či sociálním problémem posledních několika měsíců či let, stejně jako není problémem určitého etnika (tj. romské populace), ač bývá do značné míry etnizujícím a v českých podmínkách spojovaným převážně s romskou populací. Sociální vyloučení je problémem, se kterým se potýká značná část populace České republiky, v zásadě je možné vypořádat jeho výskyt napříč celou (nejen) českou populací, přičemž velkým počtem jsou to právě Romové, nikoliv však výhradně ti. Zároveň je třeba brát v úvahu, že téma sociálního vyloučení je spojováno právě s romskou populací a je do značné míry společností chápáno, a následně pak zejména médií prezentováno, jako problém romský, přičemž pak sociální vyloučení získává etnizující nádech.

Pokud se zabýváme sociálním vyloučením právě této populace, tj. populace romské, je třeba zohlednit specifickou tohoto fenoménu vzhledem ke specifickým romské populace, stejně jako to platí o každé jiné etnické skupině, národu nebo sociální

skupině osob. Úcta k vlastní historii, kultuře, tradicím či symbolům často vede k přehlížení, neuznávání, ale hlavně neznalosti kultury, historie, tradic či symbolů kulturních skupin, respektive etnických skupin (Lorenz, 2000:61). Tato specifická pramenící z povahy kulturní odlišnosti romské populace hraje svou roli při porozumění a interpretaci současné sociální situace romských populací a přístupu k ní. Ostatně, to samé lze konstatovat i v případě dalších skupin populace, které jsou ohroženy sociálním vyloučením nebo sociálně vyloučené jsou, z nichž každá má své specifické znaky, byť se v jejich případě nejedná o etnizující premisi jako v případě populace romské.

Etnizace sociálního vyloučení a jeho nahlížení jako problému romského ovlivňuje míru jeho společenské akceptovatelnosti vzhledem k současné společenské tenzi mezi většinovou populací a populací romskou, která tak odvádí pozornost od základního problému, čímž může rovněž znehodnocovat do určité míry inkluzivní a integrační opatření, politiky. Zřejmě každý ze sociálně „nevyločených“ je ochoten akceptovat skutečnost, že v České republice, a za současné ekonomické situace zřejmě více než kdy jindy, žije řada jednotlivců i rodin, kteří jsou sociálním vyloučením ohroženi, případně sociálně vyloučení jsou. Štěpán Moravec (2006) správně ukazuje na deetnizaci tohoto sociálního problému. Ta totiž umožňuje dvojí pohled na situaci sociálně vyloučených. Můžeme tak na jedné straně vnímat Romy, kteří se nacházejí v nepříznivé sociální situaci a které tedy lze považovat za sociálně vyloučené nebo za ohrožené sociálním vyloučením s konstatováním a přiznáním stigmatizujícího přívlastku, že většina Romů sociálně vyloučená je. Současně lze ale vnímat několik dimenzí této nepříznivé sociální situace (resp. sociálního vyloučení), a to jak její sociální aspekt, tak sociálně-ekonomický či ten sociálně-kulturní – zde platí, že je-li jedinec vyloučen jedné ze struktur či jednoho ze systémů společnosti, pak to s sebou zpravidla nese vyloučení i z dalších struktur či systémů společnosti. Na straně druhé je však možné konstatovat, že v České republice existuje sociální třída chudých, ať jednotlivců nebo rodin, *„žijících dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany, v podmínkách špatného bydlení, často v rámci izolovaných chudinských enkláv, v izolaci od společenských institucí, které jsou k dispozici většině obyvatel země, a bez perspektivy zlepšení této situace. Velká část těch lidí jsou Romové, což mnoha konkrétními a popsitelnými způsoby ovlivňuje jak jejich vlastní situaci a výhledy do budoucna, tak možnosti veřejných institucí tuto situaci měnit“*. (Moravec, 2006: 25.)

Neboli také, nejprve vymežeme koncept sociálního vyloučení včetně konceptů s ním souvisejících, prostřednictvím kterých interpretujeme sociální realitu tzv. sociálně vyloučených, aniž bychom jej přitom nahlíželi etnizující optikou.

Na deetnizaci problematiky sociálního vyloučení rovněž poukazuje v roce 2009 schválená Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013 (dále jen Koncepce), ve které autoři reflektují skutečnost, že fenomén sociálního vyloučení bývá, často nejen v praxi, spojován právě s romskou populací a romstvím, ačkoliv „značná část Romů v sociálním vyloučení nežije a přesto jsou symbolicky ze společnosti vylučováni“ (Koncepce¹). Dle odhadů, které jsou v Koncepci uvedeny, se jedná o jednu třetinu Romů, kteří jsou sociálně vyloučení. Nicméně v případě většiny romské populace lze hovořit o symbolickém vyloučení². Jedním z vysvětlení tohoto stavu může být skutečnost, o které hovoří například Petr Mareš, jenž poukazuje na to, že „Romové jsou českou populací vnímáni primárně jako příslušníci odlišného etnika a teprve sekundárně jako občané (oni ne my) a veřejnost je posuzuje především podle předpokládané ochoty k asimilaci (stát se stejnými jako my).“ (Mareš, 2000:17). Zároveň ale také, jak se hovoří v Koncepci „jako jednu z možných příčin sociálního vyloučení však nelze vyloučit diskriminaci obecně“ (resp. diskriminaci vzhledem k etnicitě). (Koncepce byla dlouhou dobu připravována a schválena byla až na sklonku roku 2009).

Ocitáme se však „v kruhu“. Na jedné straně nelze vnímat problém sociálního vyloučení jako problém etnický, rozumí se tím romský. Na druhé straně však nelze na sociální problémy Romů či romských populací pohlížet jako na problémy výhradně sociální a nahlížet je optikou konceptu sociálního vyloučení bez akcentu kulturní odlišnosti. Otevřenou otázkou proto zůstává role romské identity v procesu integrace. V mnoha zemích se právě kulturní integrace stala prostředkem k integraci sociální (Romové v ČR). Podobně i v našich podmínkách můžeme diskutovat, zda se zabývat kulturní integrací, která by následně vedla k sociální či společenské integraci, nebo zda se zaměřovat primárně na řešení sociálních problémů a redukovat pohled na situaci Romů pouze ze sociálního hlediska (Říčan,1998:76). Současná Koncepce přitom silně akcentuje kulturní hledisko. Poslední desetiletí však ukazují, jakých křivd a nespravedlností bylo vzhledem k akceptování či přijetí romské kultury napácháno. Snahy o násilnou asimilaci v době komunistického režimu a obecně pronásledování

v době celé historie Romů na evropském kontinentu, tendence o splynutí s evropskou společností a vzdání se své vlastní kultury. To vše vede k tomu, že můžeme sledovat vytrácení se specifík tradiční romské kultury. Někteří Romové dnes nehovoří romsky, nýbrž romským etnolektem češtiny (nebo i naopak romským etnolektem češtiny), již si nepředávají své tradiční pohádky a příběhy. Kam se ztrácí romská duše, kam se vytrácí romské srdce, hrdost a morální zásady „starých Romů“. Nahrazuje je snad kultura chudoby, jak situaci v sociálně vyloučených romských lokalitách interpretují Jakoubek s Hirtem?

S tématem etnizace či deetnizace rovněž souvisí otázka, zda jde o problém Romů nebo s Romy. Dle toho se totiž odvíjí volba a nastavení veškerých opatření směřující k nápravě. A rovněž se pak nabízí teze, zda potom sociální interpretace „romského problému“ je tím primárním, nebo až sekundárním problémem.

2.3 Sociálně vyloučené (romské) lokality

Začněme tak jako kolikrát v této práci konstatováním, že Romové jsou v České republice jednou ze sociálních skupin, jejíž sociální situace (zejména socio-ekonomická) je jednou z nejhorších. V České republice žije dle údajů z posledního Sčítání lidu provedeného v roce 2001 celkem 11 746 Romů (z toho 6 149 mužů a 5 597 žen) při tehdejší celkové počtu 10 230 060 obyvatel⁶. Je to počet, který nám udává, že k romské národnosti se přihlásilo něco málo přes jedenáct tisíc, nicméně skutečný počet Romů se pohybuje ve zcela jiných počtech. Zároveň je to také ve srovnání s předešlým Sčítáním v roce 1991 téměř trojnásobně nižší počet, který byl i tak odbornou veřejností považován za značně podhodnocený⁷. Dle kvalifikovaných odhadů se počet Romů v České republice pohybuje kolem 250 000, přičemž z toho přibližně 60 000 v Ústeckém kraji. Ústecký kraj tak spadá mezi oblasti České republiky s nejvyšším počtem Romů a odhaduje se, že 20 - 22 000 Romů zde žijících může být

⁶ [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002F584C/\\$File/41140301.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002F584C/$File/41140301.pdf)

⁷ [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/\\$File/Kapitola3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/$File/Kapitola3.pdf)

považována za sociálně vyloučené, resp. žije v sociálně vyloučených romských lokalitách.⁸

Sociálně vyloučenou lokalitou chápeme „geograficky vymežitelnou oblast, kde dochází ke koncentraci osob ohrožených sociální okluzí.“ (Jára, 39). Gabal uvádí, že hranice těchto lokalit mohou být buď symbolické (kdy můžeme lokalitu vnímat do jisté míry jako tzv. „špatnou adresu“ se signalizací „nepřibližovat se“) nebo fyzické (kdy je lokalita oddělená od ostatních částí města, buď v intravilánu nebo horším případě v extravilánu měst nebo obcí) (Gabal, 2006). Můžeme konstatovat, že ve většině případů českých sociálně vyloučených lokalit jsou sociálně vyloučené lokality součástí intravilánu obcí/měst. I když například jedna z litvínovských ubytoven leží několik kilometrů od města.

O sociálně vyloučených lokalitách pak můžeme uvažovat jako o společenstvích, která vznikla zejména v posledních dvaceti letech. Gabal zdůvodňuje, že byla nepřírozně vytvořena např. v důsledku cíleného sestěhování neplatičů, vystěhování romských rodin (nebo i sociálně slabých) z lukrativních částí měst nebo i v důsledku stěhování chudých rodin za „levným bydlením“ (Gabal,2006; Moravec,2006).

Gabal navrhl typologii lokalit vzhledem k velikosti lokality na straně jedné a velikosti obce na straně druhé (Gabal, 2006):

- Relativně malá venkovská lokalita, ve které žije méně než 50 sociálně vyloučených obyvatel v obci do 5 000 obyvatel.
- Relativně velká venkovská lokalita, ve které žije více než 50 sociálně vyloučených obyvatel v obci do 5 000 obyvatel.
- Relativně malá městská lokalita, ve které žije cca 100 sociálně vyloučených obyvatel ve městě o počtu od 5000 do 50 000 obyvatel.
- Relativně velká městská lokalita, ve které žije více než 100 sociálně vyloučených obyvatel ve městě o počtu od 5000 do 50 000 obyvatel.

⁸ Lenka Balogová, www.kr-ustecky.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.aspx?id_org

- Relativně malá velkoměstská lokalita, ve které žije do 150 sociálně vyloučených obyvatel ve městě s počtem obyvatel do 100 000.
- Relativně velká velkoměstská lokalita, ve které žije více než 150 sociálně vyloučených obyvatel ve městě s počtem obyvatel do 100 000.

Gabal zároveň shrnuje typické charakteristiky u jednotlivých lokalit vzhledem ke stavu nemovitostí, bytovému fondu, dostupnosti služeb (občanských a sociálních služeb) a realizace projektů zaměřených na integraci příslušníků romských komunit (Gabal, 2006).

V těchto lokalitách můžeme především identifikovat následující klíčové oblasti či dimenze sociálního vyloučení, zejména pak: oblast bydlení a přístupu k němu, oblast vzdělání a přístupu k němu, oblast zaměstnání (a zaměstnávání) a přístupu k němu a oblast zadluženosti, oblast nedostatečných sociálních kompetencí, oblasti zdraví atd.

V souvislosti s lokalitami a sídelním uspořádáním Macury hovoří o tzv. typologii romských sídel (vnímáno v podmínkách střední a východní Evropy), jenž je dle něj konstituována morfologickými charakteristikami, umístěním a charakteristikami populačních skupin. Na základě těchto konstitučních prvků rozlišuje sedm typů sídel, které můžeme prokazatelně identifikovat i v českých sociálně vyloučených lokalitách (Romové ve městě, 2002):

- Městské romské „mahaly“ (typické pro balkánská města).
- Dočasné slumy v městských centrech, dočasné příbytky, která však přetrvávají nad rámcem své „životnosti“.
- Roztroušená chudá obydlí, nacházející se jak v běžné staré zástavbě, avšak neopravovaná.
- Periferní slumy.
- Ghetta financovaná často městy a budovaná na okrajích měst mimo občanskou vybavenost.
- Nouzová sídla, jakými mohou být různé ubytovny nebo ubytovací kapacity, kterými je řešena situace sociálně slabých či chudých.

- Bloky domů (sídliště), tedy velká sídla, která byla vybudována v období socialismu, přičemž tato sídliště postupem času chátrají a jejich obyvatelé se sociálně propadají.

2.4 Oblasti sociálního vyloučení a jejich vymezení

2.4.1 Oblast bydlení a přístupu k němu

Gabal tvrdí, že „vznik sociálně vyloučených romských lokalit úzce souvisí s postupnou koncentrací sociálně slabých romských rodin v místech s nízkým standardem bydlení“ (Gabal, 2006:28) Důvodem této koncentrace přitom může být na jedné straně „podzákonné“ ukončení smlouvy ze strany majitele bytu (jedná se tedy o majitele, kteří se chtějí „zbavit“ nepohodlných nájemníků a často se stává, že „domluvou“ pořídí romské rodině byt v některé z vyloučených lokalit), výpovědi z bytu pro porušení povinností (nejčastěji pro neplacení nájmu a služeb spojených s užíváním bytu). Dalšími důvody může být prodej bytu – privatizace bytového fondu, dlouhodobé nevyužívání bytu (rodin, žijících dlouhodobě v zahraničí). Může to být také dobrovolné odstěhování rodiny pro finanční neúnosnost nákladů spojených užíváním bytu, kdy rodina volí levnější bydlení (Gabal, 2006)

Gabal dále zmiňuje, že obecnou charakteristikou sociálně vyloučených lokalit je nízká kvalita bydlení a definuje společné znaky: méně kvalitní domy nebo malometrážní domy nižších kategorií, byty s nevyhovujícími hygienickými podmínkami, přeplněnost bytů, nevyhovující technický stav budov, ubytování na ubytovnách regulované tvrdými domovními řády. Současně ale také platí, že ceny za užívání těchto bytu (resp. ať již bytů nebo pokojů na ubytovnách) je vzhledem k jejich úrovni nebo kvalitě jsou nepřiměřeně vysoké. (Gabal, 2006)

Uvažujeme-li o kvalitě bydlení v širším slova smyslu, pak můžeme konstatovat, že jsou tato sídla prostorově vyloučena, bývají často etnicky homogenní a prokazují se horší dostupností služeb a občanské vybavenosti. Pro obyvatele těchto lokalit je zpravidla velmi obtížné tuto lokalitu opustit a zajistit si bydlení jiné (ať již formou pronájmu, odkoupení nebo prostým přidělením bytu obecního). (Gabal, 2006)

V souvislosti s přidělováním obecních bytů je na místě zmínit, že vzhledem k prodeji bytového fondu řada obcí argumentuje, že nedisponuje byty, které by mohla

přidělit. Pokud se však děje a obec byty přiděluje, zpravidla to bývá na základě netransparentního postupu v jejich přidělování, Gabal shrnuje tři metody přidělování obecních bytů: přidělování bytů na tržním základu (probíhá zpravidla obálkovou metodou nebo formou veřejné dražby), na základě tzv. pořadníků nebo přidělování bytů v „obecním zájmu“, jak Gabal tento krok nazývá. (Gabal, 2006:31 – 32)

Víšek hovoří o procesu vytěšňování, který shrnuje do pěti fází: „existence objektivního politickoekonomického tlaku, startovací momenty procesu vytěšňování, akt vytěšňování, proces (stav) segregace a vznik enklávy, proces prohlubování sociální izolace, sociálního vyloučení, vznik ghetta – slumu“ (Romové ve městě, 2002:33). Startovacími momenty chápe ty, které „mají oporu ve výpovědních důvodech občanského zákoníku“ (Romové ve městě, 2002:34), zpravidla se jedná o hrubé porušování povinností (tj. nehrazení nájemného a poplatků souvisejících s užíváním bytu. Můžeme se však ptát, proč není problém neplacení nájemného řešen poté co vznikl (tedy včasně), ale až v okamžiku, kdy rodina dluží nájemné za několik měsíců (přitom dluh se navyšuje o penále a úroky z prodlení) a je takřka nereálné, aby ze svých příjmů dlužnou částku uhradila (pokud není nastaven splátkový kalendář). V horším případě dochází k vystěhování rodiny, předání dlužné částky exekutorskému úřadu a tím i neustálému navyšování dluhů, čímž i k sociálnímu propadu rodiny (či jednotlivce).

Nástroje pro potírání sociálního vyloučení v oblasti bydlení spočívají např. včasným řešením dluhů na nájemném (např. prostřednictvím splátkových kalendářů), zavedením institutu veřejného příjemce (kdy je část sociálních dávek, pobírá-li je jedinec, převedena přímo majiteli bytu), zmírnění tvrdosti – odpuštění penále z prodlení. Pro zvýšení kvality bydlení to pak mohou být revitalizace sídelních částí, výstavba (nebo rekonstrukce) sociálních bytů, víceúrovňový systém bydlení apod. Vedle těchto hraje významnou roli rovněž sociálně-právní poradenství nebo terénní práce v sociálně vyloučených lokalitách. (Gabal, 2006)

2.4.2 Oblast vzdělání a přístupu k němu

Nízké vzdělání je jednou z determinant neúspěchu Romů na trhu práce. V současné době se v praxi setkáváme velmi často pouze s dokončeným základním

vzděláním, jen u nepříliš vysokého počtu Romů s ukončeným středním nebo vysokoškolským vzděláním. Gabal jako hlavní příčiny nízké vzdělanosti definuje několik faktorů, které vymezuje jako faktory vnitřního a vnějšího rázu. Mezi vnitřní faktory řadí: nízkou míru motivace se vzdělávat, nepřipravenost romských dětí v předškolním věku na povinnou školní docházku, neúspěch romských dětí na základních školách, časté absence romských žáků (případně studentů), nízký počet romských studentů na středních a vysokých školách. Mezi vnější faktory řadí především míru ochoty k řešení romské integrace, nízkou informovanost o využívání nástrojů sociální integrace nebo nedostatečnou spolupráci jednotlivých zainteresovaných subjektů (Gabal, 2006).

Podívejme se na některé z faktorů:

- Nízká míra motivace se vzdělávat: Gabal poukazuje na to, že Romové nevnímají vzdělání jako prostředek k dosažení „cílů“, kterým by mělo být lepší profesní uplatnění na trhu práce. V rodinách často chybí pozitivní vzory, které by vzdělání daly smysl. Je častým jevem, že rodiče navštěvovali zvláštní školu a jejich dítě ji navštěvuje také, ačkoliv by základní školu zvládlo. Můžeme se ale také setkat s případy, kdy i dosažené vzdělání pozitivně neposunuje význam vzdělání. Stává se to tehdy, pokud někteří z rodiny získali vzdělání na střední škole, ale lepší uplatnění na trhu práce jim nejen nepřineslo, ale jsou nadále dlouhodobě nezaměstnaní. (Gabal, 2006)
- Nepřipravenost romských dětí na povinnou školní docházku: v romských rodinách není běžnou součástí výchovy předškolní příprava a tak se často stává, že děti do škol nastupují se zcela jiným „vybavením“ než děti z majoritní společnosti (zejména co se týká sociálních a jazykových dovedností). To pak vede k tomu, že jsou již do prvních tříd zařazovány do praktických škol nebo jsou do praktických škol přerazovány v průběhu školní docházky. To vzbuzuje u některých představu, že romské děti by základní školu nezvládly. Jedná se však o mýtus, kterému hojně „přítakávají“ zveřejňované statistiky, jen málokdo však bere na zřetel, že romské dítě nastupuje do odlišného kulturního nebo jazykového prostředí, než na které bylo dosud zvyklé. (Gabal, 2006)
- Neúspěch romských dětí na základních školách souvisí s tou předcházející. Půjdeme-li po směru možných příčin neúspěchu romských dětí, můžeme

konstatovat, že mezi ně patří např. nepříznivé domácí podmínky. Jen asi těžko představitelný je pro rodinu ze střední vrstvy obrázek domácnosti, kde ve stísněných podmínkách (často nevyhovujícího bytu nebo bydlení) žijí minimálně dvě dospělé osoby a několik dětí. Podmínky, ve kterých dítě nemá vlastní zázemí a chybí tu materiální podmínky pro školní přípravu. Příčinou školního neúspěchu může být také neschopnost nebo neochota rodičů pomoci dětem s přípravou. Mohou to být ale také vnější vlivy jako například nerespektování specifických vzdělávacích potřeb dítěte nebo nepříznivé klima ve škole, do které dítě nechce chodit nebo se jí bojí a samo si tak zvolí přestup do praktické školy. Gabal také jako jednu z příčin neúspěchu uvádí četné absence romských žáků, které ale mohou souviset s materiální chudobou rodin. Dojíždí-li dítě do školy mimo místo svého bydliště, často se stává, že rodina pokud nemá finanční prostředky, dítě do školy nepošle a přitom platí, že „jídlo je přednější“. (Gabal, 2006)

- Nízká informovanost o využívání nástrojů sociální integrace: ačkoliv existuje několik nástrojů v oblasti romské integrace, nejsou vždy v plné míře využívány. Jedním z nich je například „podpora romských studentů“, který je určen v současné době pro romské studenty denních studií. Je však k diskusi, zda je využíván v takové míře v jaké by mohl být a zda postihne skutečně i studenty s těch rodin, které nemají dostatek finančních prostředků na zajištění nákladů spojených se studiem. Další z nástrojů je rozšíření asistentů pedagoga, který může jednak individuálně pracovat (s ohledem na specifické vzdělávací potřeby dítěte), ale může rovněž zprostředkovat kontakt s rodinným prostředím dítěte. Řada vzdělávacích institucí ale argumentuje nedostatkem finančních (prostředků, které by mohly alokovat na „nadstandardní činnosti“ (volnočasové aktivity, vzdělávání pedagogů, ale rovněž i na zaměstnání zmiňovaných asistentů pedagoga). (Gabal, 2006)

A jaké jsou možné nástroje? Mezi ty můžeme řadit přípravné třídy na základních školách (v současné době se setkáváme i s přípravnými třídami na praktických školách), mimoškolní příprava dětí (tzv. předškolní kluby – řadu těchto klubů provozuje

například Charita Česká republika⁹), asistent pedagoga, doučování dětí (realizované jak školami, tak nestátními neziskovými organizacemi), stipendia pro romské studenty (program na podporu romských studentů realizovaný ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy¹⁰), vzdělávání učitelů apod.

2.4.3 Oblast zaměstnání a přístupu k němu

Romové jsou dnes jednou ze sociálních skupin, která se vykazuje vysokou mírou nezaměstnanosti, v některých lokalitách pak dosahuje i 90%, někde i více. Zmiňme ale, že před rokem 1989 většina Romů v tehdejší Československu pracovala, to ovlivňoval jednak fakt, že „nepracovat“ bylo kvalifikováno jako trestný čin (příživnictví), ale také státní paternalismus, který „vedl za ruku“ (Gabal, 2006). Ekonomická transformace a změny na trhu po roce 1989 měly pro Romy nepříznivé důsledky, právě zvyšující se míru nezaměstnanosti. Ta má z následků nejen materiální chudobu, ale např. pomáhá u nezaměstnaných (Romů) utvářet tzv. „alternativní životní strategie, pomocí kterých zajišťují svoji obživu“ (Gabal, 2006)

Hovoříme-li o oblasti zaměstnávání a přístupu k němu, zaměříme se na faktory a důvody, které zapříčiňují znevýhodnění Romů na trhu práce a vysokou míru nezaměstnanosti. Gabal rozlišuje vnější a vnitřní faktory, které ovlivňují míru vyloučení a znevýhodnění na trhu práce. Mezi vnitřní faktory řadí nízkou vzdělanost, nízké sociální kompetence, špatný zdravotní stav, syndrom dlouhodobé nezaměstnanosti, existenci tzv. solidárních sítí a zadlužení rodin. Mezi vnější faktory pak demotivující sociální systém, práci „načerno“, nízkou prostorovou mobilitu (malé šance odstěhovat se za prací do jiného města) a diskriminaci ze strany zaměstnavatele. (Gabal, 2006).

Zastavme se u některých příčin a přibližme si je:

- Jedním z faktorů je nízký stupeň dosaženého vzdělání, které romské uchazeče a zájemce o zaměstnání diskvalifikuje na trhu práce. S nízkou kvalifikací nebo nízkým stupněm dosaženého vzdělání se také pojí ta skutečnost, že na trhu práce

⁹ V Ústeckém kraji provozují jednotlivé Farní a oblastní charity čtyři tato zařízení (Farní charita Lovosice, Oblastní charita Most, Oblastní charita Ústí nad Labem a Farní charita Rumburk)

¹⁰ <http://www.msmt.cz/socialni-programy/vysledky-dotacniho-vyberoveho-rizeni-v-programu-podpora-3>

došlo v posledních letech k podstatným strukturálním změnám a ubylo pracovních příležitostí pro nekvalifikované nebo málo kvalifikované pracovníky. (Steiner – Hůlová, 2006; Gabal, 2006)

- Nastavení systému sociálního zabezpečení, který je pro nezaměstnané demotivující. To spočívá v tom, že vyplácené dávky jsou ve porovnání s příjmy z pracovního poměru (vzhledem k typu vykonávaných profesí) buď srovnatelné, leckdy i vyšší. Navíc platí, že čerpání sociálních dávek umožňuje současně i tzv. práci „na černo“, bez pracovní smlouvy. Ta je výhodná jak pro pracovníky, tak i pro zaměstnavatele. Pracovník zaměstnaný „bez smlouvy“ tak může dál čerpat sociální dávky a jeho měsíční příjem se tak o mzdu podstatně zvyšuje. Zaměstnavatel, který zaměstnává „bez smlouvy“ má o to nižší osobní náklady (nemusí odvádět zákonná pojištění – sociální a zdravotní). Proto také platí, že nebude-li existovat poptávka po nelegálních pracovnících, vymizí postupně i nabídka. (Gabal, 2006)
- Další z příčin může být vysoká zadluženost (resp. předluženost) rodin. Pro toho, který se ocitl v situaci, že na něj byly uvaleny exekuce, může být demotivující pracovat legálně. Okamžikem do zaměstnání je mu mzda krácena srážkami ze mzdy a tím se snižuje měsíční rodinný rozpočet rodiny. Ne všichni z těch, kteří jsou zadlužení si totiž uvědomují, že neplnění závazků neznamena jejich neexistenci, ale naopak jejich neustálé narůstání a zvyšující se hloubku „chudoby“. (Gabal, 2006)
- V případě romské populace můžeme akcentovat i jednu z charakteristik romské kultury, a sice existující solidární (příbuzenské) sítě, které fungují na principu vysoké míry solidarity až rovnostářství. Najde-li si jeden z členů rodiny zaměstnání, pak se předpokládá, že se o svůj příjem rozdělí. Úvahy optikou našich kulturních vzorců mohou vést směrem, že tento jev může být demotivující (jestliže o svůj příjem „přicházím“ redistribucí ostatním rodinným příslušníkům, vynaložené úsilí je vzhledem k chybějícímu osobnímu užítku, velmi vysoké). (Steiner- Hůlová, 2006; Gabal, 2006)
- Jakou možnou příčinu nelze vynechat diskriminaci Romů na trhu práce. Pro některé zaměstnavatele je etnická příslušnost signálem pro nepřijetí do zaměstnání, přičemž i z jejich pohledu pro to může existovat řada „objektivních“

příčin. Může to být jednak špatná zkušenost s romským zaměstnancem (ale nelze zapomínat, že každý z nás je jiný a i ke své práci přistupuje jinak), horší pracovní morálku (kde platí totéž), nebo odvolávání se na neodpovídající vzdělání či kvalifikaci. Jak ale rozumět tomu, má-li uchazeč o zaměstnání odpovídající kvalifikaci i zkušenosti, a přesto má problémy s uplatněním na trhu práce. (Steiner – Hůlová, 2006; Gabal, 2006)

Mezi nástroje uplatňované k integraci na trhu práce patří zejména aktivní politika zaměstnanosti (rekvalifikace, veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa), kterou realizují příslušné úřady práce¹¹. Vedle aktivní politiky zaměstnanosti to je i sociálně právní poradenství či programy zaměřené na zvyšování pracovních kompetencí (realizátory mohou být nestátní neziskové organizace, romští poradci).

2.4.4 Další konstituující prvky sociálního vyloučení

Mezi další aspekty (či prvky) patří zadluženost osob (žijících v sociálně vyloučených lokalitách), chudoba a závislost na sociálním systému, sociálně patologické jevy. Hovoříme-li o zadlužení osob (resp. jejich předlužení), pak hovoříme o takovém stavu, kdy jednotlivec nebo rodina se ocitají v bludném kruhu půjčování si finančních prostředků s následnou neschopností tyto splácet. Zadluženost můžeme vnímat na jedné straně jako zapříčiňující sociální vyloučení, na druhé jako důsledek sociálního vyloučení. Chudoba a závislost na sociálním systému je na denním pořádku sociálně vyloučených lokalit a je spojena především s dlouhodobou nezaměstnaností a nedostatkem finančních prostředků (stejně jako absencí jakýchkoliv finančních rezerv). I když je těmto prvkům věnován podstatně menší prostor než těm předchozím, promítají se i v předešlých kapitolách, souvisí jak s nezaměstnaností, tak vzděláním či bydlením.

Z toho vyplývá, že žádný z aspektů sociálního vyloučení není možné řešit izolovaně a rovněž i to, že setkáme-li se u jedince s dlouhodobou nezaměstnaností, je pravděpodobné, že současně s ní se bude potýkat i s dalšími sociálními problémy.

¹¹ http://portal.mpsv.cz/sz/local/ol_info/apz/strategie

3 Institucionální rámec romské integrace v perspektivě České republiky

3.1 Několik slov k integraci

Chceme-li hovořit o integraci, potažmo o integraci Romů nebo romské integraci, měli bychom jednak vědět, komu je určena, ale především pak vymezit, co je integrací míněno, jaké jsou její limity nebo možnosti. Každé období historie s sebou přináší určité, dnešní terminologií řečeno – tzv. integrační snahy. Přesto však sociální situace Romů (v tom nejširším slova smyslu) nevykazuje zlepšení, ba naopak. Jedním z těch, kdo poukazuje na zhoršující se situaci Romů v České republice po roce 1989 i přes veškeré snahy v oblasti integrace Romů do české společnosti je např. Ivan Galal, ale i další, kteří se opírají o tzv. tvrdá data a zkušenosti z jednotlivých lokalit vykazujících se „novodobou chudobou“.

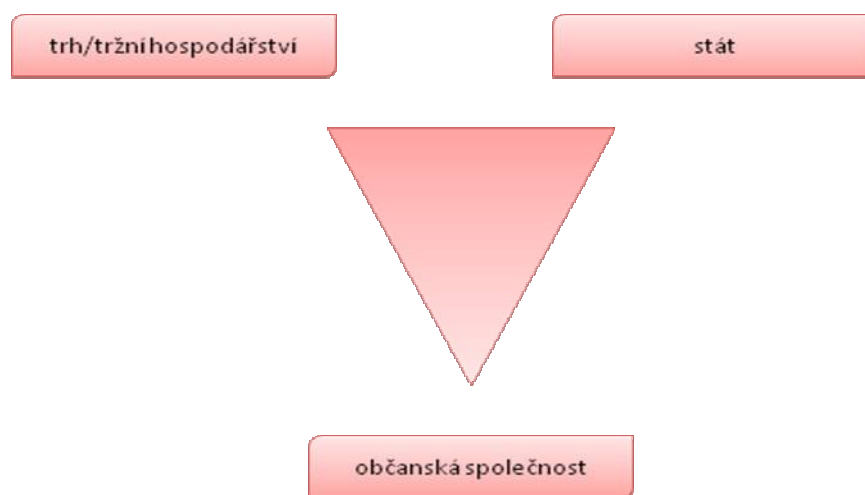
Obecně integraci chápeme jako „sjednocení“ či „sclování“ (z latinského slova *integratio*, tj. *sclení*) a můžeme ji vnímat v několika různých hlediscích spojených s lidským bytím, ať již lidsko-společenské nebo lidsko-společensko-ekonomické¹². *„Integrací rozumíme soužití jednotlivců ze dvou či více skupin s odlišnými kulturními vzorci, pravidly chování, stupnicemi hodnot apod., které umožňuje jednotlivcům náležejícím do jakékoli z těchto skupin ponechat si jejich specifika, a zároveň zaručuje členům všech těchto skupin rovnoprávné postavení (nedochází tedy k diskriminaci členů některé skupiny)“*. (Hirt – Budilová, 2005:10)

Integraci je potřeba nahlížet jako vícesměrný proces – ze strany „my“ i „vy“, neboli je ovlivňována několika faktory, jejímiž nositeli jsou participující strany – jsou to samotní Romové, ostatní společnost (většinová společnost) a pak také integrační politika. A vezmeme-li v úvahu současné nálady (veřejné mínění) v české společnosti, je otázkou, zda integrace jakou taková přispívá k větší míře akceptovatelnosti. Stejně tak je třeba vzít v úvahu jaké, kdo nebo co legitimuje majoritu definovat integrační cíle integrace Romů a zda o ni Romové sami stojí a pokud ano, tak v jaké míře a jaké

¹² <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/kypry104.pdf>

podobě. Víšek uvádí, že státní program integrace „může být formulován slovy „pojdte žít s námi“, nebo žijte si jak chcete“. A dochází se k bizarním paradoxům. Evropa kritizuje zdejší diskriminaci Romů, která vzniká „při soužití spolu“. Při paralelním životu „vedle sebe“ je setkávání a tudíž i třecích ploch minimum. Třetí verzí řešení je výzva „kdybyste chtěli žít s námi“ pomůžeme vám/program vyrovnávání příležitostí, ovšem obsahuje i současné žití vedle sebe těch, kteří nechtějí“ (Romové v ČR, 13.kap.).

Vycházíme-li z toho, jak uvádí Krebs, že sociální vyloučení můžeme pojímat jako „důsledek nerovného přístupu jednotlivců nebo celých skupin k obyvatelstvu“ ke zdrojům ve společnosti (Krebs, 2007:125, podobně Mareš), pak proces integrace těchto jednotlivců nebo skupin chápeme jako vyrovnávání přístupu. Přitom se vychází z tzv. trojúhelníku blahobytu (welfare triangle), navrženým A. Eversem, který v sobě zahrnuje tři vzájemně propojené roviny či systémy: stát (nebo též sociálně-politická rovina), tržní hospodářství (nebo též sociálně-ekonomická rovina) a občanská společnost (neformální nebo poloformální rovina). Přitom platí, že jednotlivé roviny zároveň představují integrační roviny, prostřednictvím kterých se uskutečňuje integrace jednotlivců nebo skupin do společnosti. (Krebs,2007:125, Evers, str. 9). Z toho vyplývá, že ohrožen sociálním vyloučením je ten, který má oslabenou vazbu k některé z těchto rovin, nebo ke všem těmto integračním rovinám zároveň.

Obrázek 1: Evers, A., Laville, L.-J.: The third Sector in Europe

Pavel Barša rozlišuje integraci ze tří hledisek: kulturní integraci, integraci sociálně-ekonomickou a občansko-politickou.(Barša,2003:231).

- Kulturní integraci rozumíme zachování původních kulturních hodnot, zvyklostí a obecně kulturních specifik. Na rovině kulturní integrace Barša rozlišuje asimilaci, tavící tyglík, kulturní pluralismus a multikulturalismus. Jednotlivé pojmy přitom definuje následovně: - o asimilační integraci (asimilaci) hovoříme tehdy, pokud určitá menšina opustí své kulturní hodnoty, přirozené kulturní vzorce a sociální vazby a rozpustí se tak ve většinové společnosti; - Tavícím tyglíkem nazývá Barša stav, kdy menšina na jedné straně splyne s ostatní společností, na straně druhé ji však obohatí o určité rysy; - Kulturní pluralismus je charakteristický zachováním kulturních odlišností při ekonomické a politické asimilaci; - multikulturalismus (Barša, 2003: 231-232).
- Sociálně-ekonomickou integraci Barša definuje jako „rozmístění etnicko-kulturních skupin v základních sociálních pozicích dané společnosti“, a to buď plnou nebo částečnou (Barša 2003,235). Toto rozmístění lze sledovat na straně jedné na pomyslné vertikální ose se zjištěním počtu osob na nejnižších příčkách např. v oblasti trhu práce, rozdělení příjmů a bohatství, kvality bydlení nebí dosažené kvalifikace či vzdělání. A na straně druhé na horizontální ose, na níž můžeme sledovat koncentraci geografickou, prostřednictvím které můžeme identifikovat prostorovou segregaci. Vertikální a horizontální segregace jsou přitom propojeny. (Barša, 2003)
- Občansko-politickou integraci: Barša hovoří o dvou základních formách, a sice o politické asimilaci a akomodaci (Barša, 2003). Politickou asimilaci

Proto, chceme-li hodnotit míru integrace, resp. integrační úspěchy či neúspěchy, přiložme mřížku tří-hlediskové Baršovy konceptualizace integrace. Bez té bychom se ocitli v hlubokých vodách nestrukturovanosti a nehodnotitelnosti.

Zároveň se však můžeme ptát co způsobuje to, že se jiné menšiny přizpůsobují při plném zachování svých kulturních zvyklostí. Vysvětlení nabízí Barša, ale i další, kteří jej spatřují zejména v plné kulturní integraci Romů (multikulturalismu). Její základy můžeme nalézt již v dokumentu Charty 77¹³ („O postavení Cikánů – Romů

¹³ Dokument „O postavení Cikánů – Romů v ČSSR“, dokument č. 23 z roku 1978

v ČSSR“), kde se zároveň dočteme o násilné asimilaci Romů v době minulého režimu, která zbavuje „*přirozených sociálních vazeb a násilně rozkládá základní předpoklady jejich sociálního bytí. Sebezáchovnou reakcí Romů je překlenutí tradičních rozdílů mezi subetnickými skupinami, oslabení rodových rivalit a vznik zcela nového povědomí celoetnické sounáležitosti*“ (O postavení Cikánů)

3.2 Koncepční a institucionální rámec romské integrace

3.2.1 Koncepční řešení v oblasti romské integrace v perspektivě České republiky

Česká republika se otázkou romské integrace zabývá dlouhodobě, zabývalo se jí jak před rokem 1989 Československo, tak po jeho rozdělení Česká republika. V roce 1997 byla vládou ČR přijata tzv. **Bratinkova zpráva**, která podávala po roce 1989 první ucelený pohled na situaci Romů v České republice. Následně pak byla v roce 2000 přijata první **Koncepce romské integrace** (usnesením vlády číslo 599/2000), která byla v letech 2005 (č. 532) a v roce 2009 aktualizována Koncepcí romské integrace na období 2010–2013. Každoročně je pak vyhodnocováno naplňování integračních opatření a situace ve vyloučených romských komunitách (Zpráva o stavu romských komunit).

V roce 2006 pak vláda přijala **Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025** s cílem „zlepšit postavení Romů ve společnosti“ (Zásady dlouhodobé Koncepce). Přitom také v zásadě č. 6 si klade za cíl „dosáhnout toho, aby do roku 2025 byli Romové podstatně výrazněji a rovnoměrněji zastoupeni mezi všemi vrstvami a segmenty české společnosti, včetně skupin nejvzdělanějších, nejlépe prosperujících a nejvlivnějších“ (Zásady koncepce). Vydáním Zásad dlouhodobé Koncepce romské integrace se východiska vládní politiky neměla, stále zůstávala opřena o tři hlavní oblasti, a sice oblast lidsko-právní, národnostní a sociokulturní. Česká republika tak ale reflektovala jednak dosavadní situaci a vývoj v oblasti romské integrace, ale také požadavky Evropské unie a především pak přistoupení České republiky k Dekádě romské inkluze 2005 – 2015. (Zásady koncepce)

Zásadním dokumentem, který ovlivňuje a bude v následujících letech ovlivňovat volbu nástrojů a politik v oblasti sociálního začleňování (romské integrace) je **Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013**, v níž jsou navrhována opatření ke zlepšení situace Romů v České republice. Koncepce především definuje tři hlediska, principy, ze kterých vychází jednotlivá opatření a případné zvolené nástroje. Hovoří se o tzv. lidsko-právním, národnostním a socio-ekonomickém hledisku.

- Lidsko-právní hledisko deklaruje uplatňování a zaručení všech práv pro všechny. Práva, která jsou zaručena Ústavou České republiky, Listinou základních práv a svobod, ale také dalšími mezinárodními smlouvami, jež Česká republika ratifikovala.
- Národnostní hledisko vychází z práv příslušníků národnostních menšin, která jsou ukotvena jednak v Listině základních práv a svobod, Rámcové úmluvě ochrany národnostních menšin, která se pak promítají i v dalších zákonech.
- Socioekonomické hledisko sleduje obecně zlepšení socio-ekonomického postavení Romů v české společnosti.

Koncepce si klade za cíl dosáhnout šesti cílů (prioritních oblastí), přičemž jejím hlavním cílem je „dosažení bezkonfliktního soužití příslušníků romských komunit s ostatní společností“. Mezi konkrétní cíle (dílní cíle) Vláda ČR zařadila šest prioritních oblastí – cílů (Koncepce, str. 4 – 5):

1. „Vytvoření tolerantního prostředí bez předsudků“, ve kterém bude platit tzv. bez rozdílu rasy, barvy pleti, národnosti, jazyka atd.
2. „Odstranění všech forem diskriminace jednotlivců i celých skupin“
3. Odstraňování tzv. vnitřních překážek bránících při „začlenění příslušníků romských komunit do společnosti“, jímž je vnímáno „především odstranění handicapu ve vzdělání a kvalifikaci“.

4. Zlepšení sociálně-ekonomické situace příslušníků romských komunit (v oblasti nezaměstnanosti, bytové situace, předcházení sociálnímu vyloučení a eliminace jeho důsledků).
5. Rozvoj romské kultury a romského jazyka a posílení jeho pozice v české společnosti prostřednictvím včlenění do většinové kultury.
6. „Zajištění bezpečnosti příslušníků romských komunit“ .

V následujících odstavcích jsou popsány jednotlivé prioritní oblasti nové Koncepce, přičemž vzhledem k těžišti této práci bude rozpracovány zejména ty, které souvisí se sociálním vyloučením Romů a jeho případnými důsledky či projevy.

- Podporou romské kultury a jazyka se rozumí především zachování romské kultury jako souboru specifických hodnot a norem, posílení romské identity a nastavení takových opatření, která umožní dosažení cíle č. 5 Koncepce. Hlavním realizátorem opatření, která povedou k naplnění tohoto cíle (této priority) bude Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvo kultury a veřejnoprávní média (Česká televize, Český rozhlas). (Koncepce, 2009)
- Vzdělávání je další z priorit, která je vnímána jako předpoklad pro socio-ekonomické pozvednutí Romů, ale i participace v politicko-občanském životě společnosti. Předmětem. Hlavní důrazy jsou kladeny na posílení služeb v oblasti předškolní výchovy romských dětí (resp. dětí ze socio-kulturně nevýhodného prostředí), posílení podpůrných opatření jakými je např. institut „asistent pedagoga“ pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, posílení metodické podpory pedagogů nebo podpora romských žáků při přestupu do středních a vysokých škol, ale také podpora celoživotního vzdělávání Romů (se zaměřením na rozvoj tzv. funkční gramotnosti a dalších kompetencí). Hlavním realizátorem opatření je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, vedle něj pak jednotlivé krajské úřady nebo Ministerstvo práce a sociálních věcí. (Koncepce, 2009)

- Zaměstnanost je vnímána jako cíl, který může zmírnit jak dopady dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaných Romů, ale vyváží i ekonomické ztráty z chybějících daňových příjmů. Mezi opatření v oblasti podpory zaměstnanosti patří zvýšení počtu zaměstnaných Romů, zvýšení profesní kvalifikace romských uchazečů o zaměstnání a současně s tím i snížení diskriminace Romů na trhu práce . Hlavním realizátorem opatření je Ministerstvo práce a sociálních věcí, Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy a pověřené obce (jako orgány pomoci v hmotné nouzi). (Konceptce, 2009).
- Předlužení je jedním z projevů ekonomického vyloučení některých Romů, ke kterému přispívá především chudoba a nedostatečné příjmy. Zadlužení Romové se tak dostávají do bludného kruhu, ze kterého je jen velmi těžké vystoupit, když pro pokrytí a splacení jednoho dluhu využívají další půjčky. Kritickou se situace stává okamžikem neschopnosti pohledávky závazky splácet a ocitání se tak v situaci předlužení. Opatřením v oblasti zadluženosti a předluženosti je zejména zvýšení informovanosti a zvýšení finanční gramotnosti Romů. Hlavním realizátorem je pak Ministerstvo práce a sociálních věcí (jako poskytovatel dotační podpory v oblasti poskytování sociálních služeb a v oblasti podpory dluhového poradenství) a dále kraje. (Konceptce, 2009)
- Bydlení je dlouhodobým a jedním z největších problémů, především nízká kvalita bydlení a oslabená pozice na trhu s byty. Podstatnou roli sehrává především bytová politika jednotlivých měst a obcí, která rovněž i ovlivňuje vznik sociálně vyloučených lokalit. Mezi hlavní opatření v oblasti bydlení Konceptce řadí revitalizaci sociálně vyloučených romských lokalit, podporu dostupnosti sociálního bydlení pro nízkopříjmové rodiny, důraz na prevenci ztráty bydlení v případě dluhů na nájemném. Hlavními realizátory jsou především města a obce, Ministerstvo pro místní rozvoj, Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách (Konceptce, 2009).
- Oblast sociální ochrany by měla být podpůrným systémem, který však nebude nezeschopňujícím jedince nebo rodiny a neomezujícím se na výplatu sociálních dávek a nevedoucí k tzv. závislosti na systému sociálních dávek. Mezi hlavní

opatření řadí budování kapacity poskytovatelů sociálních služeb v sociálně vyloučených lokalitách (zejména služby sociální prevence). (Koncepce, 2009)

- Oblast zdravotní péče je rovněž jednou z oblastí, která zasluhuje odpovídající pozornost. Zdravotní stav sociálně vyloučených Romů je často ovlivněn dalšími problémy jakými jsou např. nízká kvalita bydlení, dlouhotrvající stres nebo i rizikové chování. Jedním z opatření je podpora programu zdravotně sociálních pomocníků nebo vzdělávání zdravotnických pracovníků v oblasti multikulturního ošetřovatelství. (Koncepce, 2009)
- Bezpečnostní aspekty romské integrace ve dvou rovinách – na jedné straně ochrana Romů před extremit a rasově motivovanými trestnými činy a na druhé straně rizikové chování a kriminalita Romů jako adaptační mechanismus na podmínky v sociálně vyloučených lokalitách. Mezi nastavená opatření patří ochrana Romů před extremismem. (Koncepce, 2009)

Dalším z dokumentů, který se rovněž dotýká integrace Romů je **Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008 – 2010** (schválená Vládou ČR 22. 9. 2008), která se zabývá integrací a podporou znevýhodněných skupin obyvatel. Jedním z cílů, definovaných v Národní zprávě je „snižovat počet lokalit, ve kterých žijí sociálně vyloučení lidé především z důvodů odlišného sociokulturního prostředí; předcházet sociálně negativním jevům, které se ve větší míře v těchto lokalitách vyskytují, a to především podporou terénní a komunitní práce a mentorských programů“. (Národní zpráva, str. 20)¹⁴

3.2.2 Legislativní rámec v oblasti romské integrace

Jedním z hlavních zákonů, který ukotvuje práva Romů jako národnostní menšiny je **zákon č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin**. Tento zákon v preambuli „zaručuje příslušníkům národnostních menšin právo na

¹⁴ http://www.mpsv.cz/files/clanky/5829/zprava_cj.pdf

účinnou účast v kulturním, společenském a hospodářském životě a ve veřejných záležitostech, zvláště těch, které se týkají národnostních menšin“ (z. 273/2001 Sb.)

Zákon podrobně vymezuje výkon těchto práv:

- Svobodná volba příslušnosti k národnostní menšině (§ 4)
- Právo na sdružování příslušníků národnostní menšiny (§ 5)
- Právo účasti na řešení záležitostí týkajících se národnostní menšiny (§ 6)
- Právo na užívání jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny (§ 7)
- Právo na vícejazyčné názvy a označení (§ 8)
- Právo na užívání jazyka národnostní menšiny v úředním styku a před soudy (§ 9)
- Právo na užívání jazyka národnostní menšiny ve věcech volebních (§ 10)
- Právo na vzdělání v jazyce národnostní menšiny (§ 11)
- Právo na rozvoj kultury příslušníků národnostních menšin (§ 12)
- Právo na rozšiřování a přejímání informací v jazyce národnostní menšiny (§ 13)

Zákon o právech příslušníků národnostních menšin rovněž ukotvuje v § 6, odstavcích (7) a (8) role krajských a obecních úřadů při integraci příslušníků romských komunit:

- *Krajský úřad řídí a koordinuje ve svém správním obvodu plnění úkolů na úseku státní politiky napomáhající integraci příslušníků romské komunity do společnosti (§ 6, odst. 7)*
- *Obecní úřad obce s rozšířenou působností ve svém správním obvodu plní úkoly napomáhající výkonu práv příslušníků romské komunity a integraci příslušníků romské komunity do společnosti. (§ 6, odst. 8)¹⁵*

Nelze také nezmínit Listinu základních práv a svobod (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.), která ve článku 2., odst. 1 zaručuje všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, příslušnosti k národnosti či etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného

¹⁵ <http://www.institutumeni.cz/res/data/004/000489.pdf>

postavení základní práva a svobody. Stanovuje také, že každý se může svobodně rozhodovat o své národnosti. Vymezuje rovněž základní práva a svoboda, mezi která patří práva národnostních a etnických menšin, která nesmí být komukoliv k neprospěchu (Hlava třetí, článek 24).

Vedle těchto zákonů se k problematice romské integrace vztahuje např. tzv. **antidiskriminační zákon** (zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací). Problematikou se zabývají i další zákony českého právního řádu, např. **trestní zákon** (zákon č. 140/1961 Sb. ve znění novelizací).

3.2.3 Institucionální a finanční rámec v oblasti romské integrace

Na úrovni institucionálního zabezpečení romské integrace jsou v České republice zřízena:

- **Ministerstvo pro lidská práva a národnostní menšiny** (zastupující ministrem pro lidská práva): do jeho díky spadá dohled nad dodržováním lidských práv, rozvoj občanské společnosti, neziskového sektoru (nestátní neziskové organizace), záležitosti romské komunity a národnostních menšin a zájmy zdravotně handicapovaných.¹⁶
- **Zmocněnec vlády pro lidská práva**: zabývá se oblastí vyhodnocování vývoje, stavu a dodržování obecně ochrany lidských práv v České republice, stejně jako v oblasti postavení romských komunit ve společnosti.¹⁷
- **Rada vlády ČR pro záležitosti romských komunit** (RVRZK): je stálým poradním orgánem vlády v otázkách romské problematiky a romských komunit. Jejím úkolem je především napomáhat k integraci romské komunity. RVRZK byla ustanovena usnesením vlády České republiky v roce 1997 (usnesení č. 581

¹⁶ <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/ministri-pri-uradu-vlady/michael-kocab/lidska-prava-a-mensiny/homepage-21277/>

¹⁷ <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/cinnost/zmocnenec-15656/>

ze dne 17. 9. 2007, v té době nesla název Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity, od roku 2001 je nazvána Radou vlády pro záležitosti romské komunity. Tento poradní orgán čítá třicet členů, přičemž to jsou zástupci ministerstev (ministři – ministerstva práce a sociálních věcí, ministerstva kultury, ministerstva pro místní rozvoj, ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstva vnitra, ministr pro lidská práva), náměstci ministerstev (financí, zahraničních věcí a zdravotnictví), ředitel Agentury, zmocněnec pro lidská práva a představitelé organizací a institucí, aktivně působící v oblasti romské integrace. (Statut RVRZK)¹⁸,

- **Rada vlády ČR pro národnostní menšiny:** je poradním orgánem vlády České republiky pro oblast národnostních menšin, jejich příslušníků. V rámci své činnosti dohlíží především na dodržování zákonů, které se těchto týkají (Ústava ČR, Listina základních práv a svobod, ratifikované mezinárodní smlouvy, ale i další k národnostním menšinám vztahující se zákony). Rada byla zřízena v souladu se zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. Dle platného statutu má 31 členů, kterými jsou jak zástupci národnostních menšin (19 členů zastoupených dle početnosti té které národnostní menšiny) a zástupci orgánů veřejné správy (12 členů). (Statut rady ze dne 15. 6. 2005 č. 746)¹⁹)

- **Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách:** její vznik pramení z programového prohlášení Vlády ČR z roku 2007, ve kterém se zavázala, že se zasadí o vznik „Agentury“, která bude působit v oblasti předcházení sociálního vyloučení a jeho odstraňování. 23. 1. 2008 byl vládním usnesením č. 85 schválen pilotní projekt k vytvoření Agentury pro sociální začleňování, která následně byla založena jako jeden z odborů úřadu vlády (Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách Úřadu vlády). Agentura tak nebyla samostatným právním subjektem, nýbrž součástí Úřadu vlády, což ovlivnilo (resp. omezovalo) její činnost v počáteční fázi jejího vzniku. (Zpráva

¹⁸ <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/uvod-5779/>

¹⁹ <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rmm/statut-rmm.pdf>

o činnosti Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách²⁰. Agentura je „vládním nástrojem“ pro zajištění podpory obcím v oblasti sociálního začleňování. Mezi prostředky používané agenturou patří: mapování potřeb, lokální partnerství, aktivizace a síťování, strategický plán, poradenství při čerpání prostředků z evropských strukturálních fondů (Základní dokument pro podporu sociálního začleňování ve městech, obcích a mikroregionech).²¹ V roce 2009 působila Agentura ve třinácti lokalitách České republiky – Brno, Broumov, Břeclav, Holešov, Cheb, Jesenicko, Most, Přerov, Slezská Ostrava, Šluknovsko, Roudnice nad Labem, Ústí nad Labem a Litvínov.²² Koncem roku 2009 bylo vybráno dalších deset měst/lokalit, ve kterých bude Agentura působit – Havířov, Kutná Hora, Jirkov, Chomutov, Obrnice, Bruntál, Toužim, Trmice, Jáchymov a Bílina.²³

- **Krajští koordinátoři:** zajišťují integraci romských komunit na regionální úrovni, tj. na úrovni kraje. Vedle toho se zabývají zpracováním koncepčních a strategických dokumentů (na úrovni Ústeckého kraje můžeme hovořit např. o Střednědobém plánu rozvoje služeb, který v sobě rovněž zahrnuje oblast sociálních služeb - a služeb souvisejících - pro příslušníky romského etnika a národnostních menšin).
- **Romští poradci:** jsou zastoupeni na obcích a zabývají se řešením místní situace romské komunity. Častým jevem však bývá, že tato pracovní pozice je pouze formální nebo je kumulovanou pracovní pozicí, přičemž pověřený pracovník se ve skutečnosti problematikou nezabývá.

Vedle těchto jsou to i nestátní neziskové organizace²⁴, které hrají podstatnou roli v procesu integrace příslušníků romské komunity. Zpravidla se jedná o nestátní subjekty, které ji zajišťují prostřednictvím nabídky sociálních služeb (služby sociální

²⁰ <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture>

²¹ <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture>

²² <http://www.socialni-zaclenovani.cz/lokality>

²³ Článek „Agentura pro sociální začleňování bude působit v dalších deseti městech“

²⁴ Mezi nejvýraznější nestátní organizace (zasíťované na širším území ČR), které se angažují v rámci integrace příslušníků romské komunity patří: organizace Člověk v tísni, o.p.s., Charita Česká republika, IQ Roma servis, Drom. Vedle těchto to jsou organizace, které se zaměřují na vzdělávací, kulturní nebo osvětovou činnost a kterými jsou například o.s. Dženo, Slovo 21, o.s. Romea a další.

prevence), tj. služeb registrovaných v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Jedná se především o služby sociální prevence, ať již to jsou nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, terénní programy, odborné sociální poradenství (např. občanské poradny nebo poradny v zadluženosti). Vedle toho jsou to nestátní subjekty, které se zaměřují v rámci integrace příslušníků romské komunity převážně na volnočasové a kulturní aktivity, edukační a osvětové činnosti/aktivity.

Hovoříme-li o službách sociální prevence (dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách), které jsou poskytovány v rámci romské integrace, vymeze si ve stručnosti jejich rámeček:

- Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dle § 62) je zařízením, které poskytuje ambulantní (případně terénní) služby dětem a mládeži ve věku od 6 do 26 let, které jsou ohroženy společensky nežádoucími jevy. Cílem těchto zařízení je nabídka takových aktivit, které přispějí ke zkvalitnění života svých uživatelů, tedy zmírnění dopadů sociálně tíživých situací. Zákon v § 62, odst. 2 definuje základní poskytované činnosti: „*výchovné, vzdělávací a aktivizační; zprostředkování kontaktu se společenským prostředím; sociálně terapeutické činnosti; pomoc při uplatňování zájmů a při obstarávání osobních záležitostí*“²⁵.
- Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (dle § 65) je terénní, případně ambulantní službou, která je poskytována rodinám s dětmi, které se dlouhodobě nacházejí v krizové sociální situaci. V odst. 2 jsou definovány základní činnosti této sociální služby: „*výchovné, vzdělávací a aktivizační; zprostředkování kontaktu se společenským prostředím; sociálně terapeutické činnosti; pomoc při uplatňování zájmů a při obstarávání osobních záležitostí*“.
- Terénní programy (§ 69) definuje zákon jako terénní služby poskytované osobám, jež buď vedou rizikový způsob života nebo jím jsou ohroženy. Služba zahrnuje dle odst. 2 tyto základní činnosti: „*zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí*“ (§ 69,
 - Odborné sociální poradenství (§ 37) je poskytováno se zaměřením na konkrétní potřeby jednotlivých sociálních skupin osob (zohledňuje se oblast sociálních problémů, které

25 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?typ=r&zdroj=sb06108&cd=76>

daná služba řeší – v případě romské integrace jsou relevantní např. občanské poradny, poradny v zadluženosti). V odstavci 4 zákon vymezuje základní činnosti této služby, kterými jsou: „zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí“ (§ 37, odst. 4)

Každým rokem jsou ze státního rozpočtu alokovány finanční prostředky na dotační tituly, prostřednictvím kterých jsou financovány sociální služby, činnosti nebo aktivity zaměřené na integraci příslušníků romské komunity. Vedle těchto mohou být finanční prostředky alokovány i z dalších veřejných zdrojů, kterými jsou rozpočty krajů či obcí. Opomenout nelze ani neveřejný sektor, prostřednictvím kterého jsou zmiňované sociální služby nebo činnosti rovněž financovány²⁶.

V následujícím přehledu jsou uvedeny dotační tituly jednotlivých rezortů (tj. ze státního rozpočtu), prostřednictvím kterých je zajišťována podpora služeb, činností a aktivit v rámci romské integrace:

- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy²⁷
 - Rozvojový program Podpora financování asistenta pedagoga pro děti se sociálním znevýhodněním.
 - Programu na podporu vzdělávání sociálně znevýhodněných dětí, žáků a studentů
 - Podpora romských žáků středních škol
- Ministerstvo kultury²⁸
 - Podpora kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin
 - Podpora integrace příslušníků romské komunity
 - Rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin
 - Knihovna 21. století
 - Výběrové dotační řízení pro oblast profesionálního hudebního umění (festivaly s podílem romské hudby)

²⁶ Z neveřejného sektoru se jedná především o nadace/nadační fondy, které rovněž alokují finanční prostředky na podporu služeb nebo aktivit v rámci integrace příslušníků romské komunity a jsou to z těch českých např. NROS, Open society fund.

²⁷ Informace o vypisovaných dotačních titulech k dispozici na webových stránkách Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy - www.msmt.cz

²⁸ Informace a přehled o vypisovaných dotačních titulech jsou k dispozici na webových stránkách Ministerstva kultury – www.mkcr.cz , v sekci „granty a dotace“ <http://www.mkcr.cz/granty-a-dotace/default.htm>

- Provoz Muzea romské kultury v Brně
- Zajištění péče o pietní místo romského holocaustu v Hodoníně u Kunštátu
- Úřad vlády ČR – Odbor pro sociální začleňování
 - Podpora lokálních partnerství v obcích
 - Projekt Agentury podpořený z Evropských sociálních fondů v rámci priority 3.2 Podpora sociální integrace příslušníků romských lokalit na podporu aktivit směřujících k inkluzi Romů
- Úřad vlády ČR – oddělení kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romských komunit
 - Dotační program Rady vlády pro záležitosti romských komunit – Podpora terénní práce
 - Dotační program Rady - Předcházení sociálnímu vyloučení a odstraňování jeho důsledků
 - Dotační program Koordinátoři romských poradců na krajských úradech

3.3 A co dál?

Rok 2010 byl Evropskou komisí vyhlášen Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení²⁹. Evropská komise tímto krokem deklarovala jaké jsou priority Evropské unie v sociální oblasti. Za své cíle tak vzala především „a) uznání práva osob žijících v chudobě a čelících sociálnímu vyloučení na důstojný život a plnou účast na životě společnosti; b) podporu přebírání odpovědnosti za politiky a činnosti v oblasti sociálního začleňování veřejností a zdůrazňování odpovědnosti každého jednotlivce za boj proti chudobě a marginalizaci; c) soudržnější společnost, ve které nikdo nepochybuje o tom, že z odstranění chudoby má prospěch společnost jako celek; d) ochota ke spolupráci ze strany všech účastníků, protože skutečný pokrok vyžaduje dlouhodobé úsilí, které zahrnuje všechny úrovně státní správy“.

Stojíme před otázkou, jak nahlížet „romský problém“. Budeme-li tak činit z pohledu Romů, můžeme jej vnímat jako problém národní identity. Učiníme-li to

²⁹ Článek „Rok 2010 bude vyhlášen Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení“ http://ec.europa.eu/ceskarepublika/press/press_releases/071905_cs.htm

z pohledu majoritní společnosti, zužuje se zpravidla na problém sociální. Můžeme konstatovat, že jednak se tu otevírá problém většinové společnosti s Romy, jednak problém Romů. Dva přístupy, stojící proti sobě a umožňující položení si otázky, zda je sociální problém tím skutečně primárním problémem, nebo zda pouze nezastírá skutečnou podstatu problému. Může tomu totiž nasvědčovat i ta skutečnost, že i přes veškeré snahy se sociální situace Romů nezlepšuje a sociální problémy romské populace se prohlubují. Společnost, protože vnímá tento problém jako problém sociální, nastavuje opatření nebo nástroje sociálního charakteru. Z toho pak pramení nálady a názory ve společnosti, které signalizují, že Romové zneužívají sociální systém, páchají trestnou činností, uplatňují pouze svá práva (a nereflktují povinnosti), jenž ukládá český právní systém, ale i kulturní vzorce uplatňované českou společností. Nikdo se přitom neptá, co chtějí Romové, chtějí těžit a zneužívat systému nebo chtějí „přežít“? A také se ptáme, zda společnost stojí o integraci Romů a jak si ji představuje? Dosavadní zkušenosti ukazují spíše na snahu většinové společnosti vyřešit sociální problémy Romů (jenž se přesto nedaří) a tím zejména pomoci sobě samé – nemít problém s Romy.

Velké naděje budil před dvěma roky ohlášený vznik tzv. Agentury. Po dvou letech jejího působení však nelze než konstatovat, že zásadní změny v romské integraci nepřinesla. To ostatně vytýká ve své Reflexi o činnosti Agentury pro sociální začleňování i Ivan Veselý, který poukazuje na možné příčiny tohoto „status quo“. Na jedné straně neukotvenost pravomocí a kompetencí Agentury v českém právním systému (zpočátku nebyla samostatným subjektem, nýbrž spadala plně do dikce Úřadu vlády), možnosti financování Agenturou (související s tím, že nevznikla jako samostatný subjekt), nebo angažování Romů.³⁰ Od Agentury tak v zásadě nemůžeme očekávat to, co je deklarováno v současné platné Koncepci romské integrace vzhledem k nedisponujícím dostatečným kompetencím. A tak se opět můžeme ptát, do jaké míry bude naplňována Koncepce, když jednomu z klíčových subjektů romské integrace schází „animace“.

Neefektivní a nesprávně uchopená opatření nebo nástroje, která nepřispívají ke zlepšování situace způsobují, že sociální vyloučení dopadá nejen na sociálně vyloučené – na Romy, ale také na společnost. Sociální vyloučení nejen ovlivňuje uspořádání ve

³⁰ http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_7738

společnosti, vztahy mezi lidmi, ale můžeme rovněž vnímat jeho ekonomický rozměr. Čímž se vracíme zpět k tomu, že můžeme vnímat na jedné straně problém Romů a na druhé straně problém s Romy. Jak totiž vyplývá z údajů, které byly zveřejněny na konci dubna 2009 v Praze na semináři pořádaném Evropskou komisí a českým předsednictvím EU „Platformy EU pro sociální začleňování Romů“, v rámci kterého vystoupili rovněž zástupci Světové banky, má sociální vyloučení Romů pro českou republiku rovněž ekonomické ztráty řádově ve výši několika miliard korun. Zároveň se tak ukazuje potřeba investic do programů sociálního začleňování Romů s následnými odpovídajícími opatřeními.³¹

Jaký charakter nebo jaká však mají být odpovídající opatření? Dosud veškeré používané nástroje v oblasti romské integrace mají zpravidla přívlastek sociální, ať již sociální služby v oblasti příslušníků romské integrace nebo oblast sociální ochrany (obecně sociální systém). A přílišné pozitivní dopady dosud nespatřujeme. Zásadním úkolem bude především nalezení „léku“, resp. nástroje nebo prostředku, který umožní změnit zejména klima společnosti a jenž umožní integraci v tom pravém slova smyslu. Znovu se vraťme i ke srovnání s tím, jak vnímáme ve společnosti jiné menšiny, se kterými problém není (např. vietnamská). Jednou z možných odpovědí může být i to, že česká společnost respektuje národní identitu těchto menšin, i přesto že i k těmto menšinám chová určité předsudky.

³¹ Text článku (ze dne 27. dubna 2009) „Sociální vyloučení Romů způsobuje České republice mnohamiliardové ztráty“ dostupný na URL http://ec.europa.eu/ceskarepublika/news/090427_socialni_vyloucení_romu_cs.htm . V tomto článku jsou zveřejněny informace prezentované zástupci Světové banky na semináři uspořádaném Evropskou komisí a českým předsednictvím EU, ekonomy Christianem Bodewigem a Evou Hromádkovou z výzkumného střediska CERGE-EL, kteří hovořili o mnohamiliardových ztrátách v České republice v roce 2008 v souvislosti se sociální exkluzí romské populace. Zároveň také poukazovali na multi-dimenzitu sociálního vyloučení a spatřují tuto skutečnost jako ekonomickou výzvu, kterou lze zejména vnímat v investicích do sociálně-inkluzivních opatření.

II. Praktická část

4 Formulace výzkumného problému

Předmětem výzkumu byla stávající sociální situace jedné z lokalit v Lovosicích, kterou můžeme vzhledem k jejím vlastnostem považovat za sociálně vyloučenou. Výzkum je zaměřen na zmapování této lokality na základě definovaných znaků sociálního vyloučení, tzn. zpracování deskripce a analýzy sociální situace v lokalitě s identifikací hlavních sociálních problémů. Tato identifikace by měla vést k navržení řešení a opatření.

5 Metodologie výzkumu

Podkladem pro realizaci výzkumu byly již existující jednoduché odborné analýzy z průběhu let 2007 – 2010. Zpravidla se jedná o pracovní, podkladové materiály, zachycující lokalitu v jejím sociálním rozměru.

Zkoumanou populací byli Romové a to ti, kteří se za Romy sami považují. Romové přitom žijí v Lovosicích, tj. v několika lokalitách. Vzhledem k tomu, že jde o několik „ohniskových“ lokalit, a zároveň i o objemově náročné téma, a tedy i časově náročné, byl celý výzkum rozložen do období cca dvou let. Mezi základní uplatněné metody sběru dat patřily metody polo-standardizovaného rozhovoru s předem připraveným okruhem otázek, pozorování (zúčastněné pozorování), interviu a analýza dokumentů (interních dokumentů organizace, institucí, literatury).

Cílem interního výzkumu je získat co nejvíce informací přímo od Romů a vzhledem k tomu, že Romové nežijí na jednom místě, ale v několika lokalitách, chci výzkum uskutečnit ve všech lokalitách. Vzhledem k tomu, že pracuji v daném městě a v jedné z lokalit, vstoupila jsem do dané komunity přímo, s tím že jsem oslovila některé z uživatelů. V případě některých rodin však proběhla návštěva za asistence terénního pracovníka vzhledem k tomu, že jeho doprovod usnadnil vstup do rodiny, kterou jsem neznala.

V případě **zúčastněného pozorování šlo** o dlouhodobé pozorování v přirozených podmínkách a že jeho prostřednictvím si budu všimnout předmětů sakrální povahy.

V případě **rozhovorů** byla použita forma polostandardizovaného (polostrukturovaného) rozhovoru při zadání tématu a předem připravené, jakési kostry rozhovoru.

Dalším zdrojem informací byly nestandardizované rozhovory zpravidla pracovní materiály, zpravidla jednoduché deskripce lokality a analýzy sociálních problémů, které sloužily dosud např. jako podkladový materiál pro zpracování komunitního plánu a střednědobého plánu, realizovaných služeb organizace, ve které pracuji. Důležitým zdrojem informací byly nestandardizované rozhovory vedené přímo v terénu. Současně byla využita i metoda zúčastněného pozorování a analýza sekundárních zdrojů (literatura, studie, relevantní koncepční materiály, veřejné dokumenty apod.) .

Výstupem výzkumu je zpracovaná deskripce lokality (sociální analýza lokality)

6 Výstupy výzkumu – deskripce lokality (Lovosice)

6.1 Lovosice a Romové

Lovosice nejsou vzhledem k početnosti romské populace významnou lokalitou, resp. Romská populace není početně významná. A v zásadě lze konstatovat, že není významná nejen co do počtu, ale ani co do hloubky nebo rozpětí problémů (sociálních problémů). Toto konstatování může podpořit i skutečnost, že Lovosice nebyly zařazený do tzv. mapy sociálně vyloučených lokalit (dále jen Mapa), která byla v roce 2008 zpracována Agenturou pro sociální začleňování v romských lokalitách (dnes pod názvem Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách při Úřadu vlády ČR³²). Nelze ji označit ani jako výrazně problémovou⁵, což byl jeden z dalších kritérií pro zařazení do tzv. mapy, přesto však lze identifikovat, podobně jako v jiných lokalitách, řadu sociálních problémů.

Lovosice čítají necelých deset tisíc obyvatel (podle údaje z posledního sčítání lidu žije v Lovosicích 9 312 obyvatel, podle údajů ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001). V současné době existuje pouze formální údaj o počtu příslušníků romského etnika žijících v Lovosicích, dle údajů z posledního sčítání lidu z roku 2001 se k romské národnosti přihlásilo 15 osob (podle údajů z Sčítání lidu, domů a bytů 2001). Lovosice tak splňují charakteristiky tzv. relativně malé městské lokality dle tzv. Gabalovy zprávy. Podle té je tzv. relativně malá městská lokalita takovou, v níž žije padesát sociálně vyloučených romských obyvatel (maximálně cca 100 obyvatel).

Za povšimnutí stojí skutečnost, že k romské národnosti se pravděpodobně přihlásili členové jedné rodiny, dle informací paní „D“. *„jak ona sama říká, jsem hrdá na to, že jsem Romka ... Paní „D“ je akceptována a respektována jak Romy, tak ne-Romy ... Nenarodila se v Lovosicích, ale žije tu více než třicet let, má vybudovaný tzv. sociální kapitál. Sama si to uvědomuje, v Lovosicích ji spousta lidí zná a spousta lidí je ochotna ji pomoci, a nepociťuje tu diskriminaci, kdežto příjezdem do jiného města/měst ji pociťuje .. a situaci reflektuje slovy „, necítla jsem se dobře, nechtěla bych tam být ... v Děčíně mne nikdo nezná, cítila jsem se jako Romka“ (tedy jako někdo s připisovaným statutem – přiznané/připisované stereotypy). Sama také říká, že se k romské národnosti během „Sčítání“ přihlásila, stejně jako ostatní členové její rodiny.*

³² <http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-agenture>

Paní „D“ si myslí, že většina Roů se nepřihlásila buď proto, že nerozuměla zbytečně složitému formuláři nebo se cítí být Romy stejně jako Čechy, protože se v Čechách narodili, tak jsou to Češi a přitom Romové.

Lokalita „cukrovar“, lokalita „za nádražím“

Na snímku letecký pohled na Lovosice, na kterém jsou vyznačeny dvě „nejvýznamnější“ lovosické lokality („za nádražím“, „cukrovar“)

I když máme (záměrně užito slovesného tvaru máme namísto známe) tento tzv. oficiální údaj o počtu Romů v Lovosicích, skutečného a tedy oficiálního počtu Romů se můžeme pouze domýšlet. Na úrovni kvalifikovaného odhadu se počet Romů pohybuje v limitech 250 - 400 osob, v samotném městě Lovosice bude počet Romů blížících se číslu 250 (bez přilehlých obcí), to znamená cca 100 rodin. *Podle paní „D“ se jedná o sto rodin, nikoliv tzv. familijí. Rodinou tak myslí nukleární rodinu, nikoliv širokou rodinu. Podobně se vyjadřují i další dotazovaní, kteří ale hovoří o familijích a odhadují, že jich v Lovosicích žije asi deset a pomáhají si výčtem jednotlivých „klanů“.* I přesto se jedná pouze o odhad, který však odráží možný počet osob, které v současnosti žijí na území města a spádových obcích. Přitom na Lovosicku (rozumí se Lovosice i se spádovými obcemi) žije cca 600 Romů (dle informace paní Lenky Balogové, romské koordinátorky Ústeckého kraje). Také je ale třeba brát v úvahu, že ne všichni Romové,

kteří žijí ve městě nemusí mají v Lovosicích nutně trvalé bydliště a nebo naopak - řada osob, která má sice v Lovosicích trvalé bydliště v Lovosicích nebydlí. Proto tedy, budeme-li hovořit o Romech v Lovosicích, budeme hovořit o těch Romech, kteří v Lovosicích bydlí bez ohledu na místní příslušnost k trvalému bydlišti.

Pohledem komunální politiky se počet Romů ve městě mění – nejsou-li Romové, pak neexistují sociální problémy a nemusí se nic řešit. Vedení města si je vědomo skutečnosti, že se během posledního „Sčítání“ přihlásilo k romské národnosti 15 osob a řadu let využívalo tohoto jako argumentu. Tentýž starosta tak v rozmezí dvou let používá několikaúsečně tentýž argument, zatímco před dvěma lety v Lovosicích Romové tzv. neexistovali, protože se jich přihlásilo pouze 15, pak dnes připouští, že Romů ve městě žije mnohem více, avšak zároveň dodává, že přesný počet nezná. Praxe nejen z Lovosic ukazuje, že počet Romů, jejich akceptace a ochota zabývat se problémy vyloučených romských lokalit a řešit je často osciluje v závislosti na účelu určení, aneb „chceme-li získat dotaci, Romové v našem městě žijí“, „máme-li však přizvat Romy coby partnery, kteří by se podíleli na veřejném životě, není jich dost“. Počet Romů, který je dán aktuálním „Sčítáním“ tak třeba ovlivňuje, zda je na jednotlivých městských úřadech zřízena komise pro etnické menšiny (a která v Lovosicích není)

Jestliže hovoříme o odhadu 250 - 400 Romů, kteří žijí v Lovosicích, pak tento odhad sám o sobě nic neříká. Udává jen počet osob, které mohou být, jsou za Romy považováni nebo se považují za Romy sami považují. Stejně tak nám neposkytuje informaci o tom, o kolika z nich můžeme hovořit jako o sociálně vyloučených. S tím samozřejmě souvisí i skutečnost, že se občané neevidují v závislosti na jejich etnicitě. Chceme-li se zabývat tím, kolik lovosických Romů můžeme považovat za tzv. sociálně vyloučené, můžeme přikládat několikero kritérií. Jedním z nich mohou být tzv. tvrdá data, která nám poskytují informace např. různé instituce (ať již Úřad práce o počtu nezaměstnaných, Odbor sociálních věcí Městského úřadu Lovosice) nebo neziskové organizace v Lovosicích působící. Dalším zdrojem nám může být druhý komunitní plán péče pro město Lovosice, který sice v kapitole o uživatelích udává, že v roce 2007 bylo v Lovosicích 187 osob ohrožených sociálním vyloučením, nicméně jde o údaj, který není validní. Dle informací podaných Městským úřadem tento údaj pouze kvantitativně vymezuje počet uživatelů Odboru sociálních věcí na Městském úřadu, a tak zase nic neříká ani o počtu sociálně vyloučených, ani o sociálně vyloučených Romech.

Zkušenosti ukazují na to a rozhovory s respondenty tomu nasvědčují, že na romskou populaci ve městě nelze hledět jako na celek (tj. jako na jednotnou komunitu), ale jako na více subkomunit v rámci romského společenství. Tomu nasvědčují i vzájemné vztahy mezi jednotlivými členy romské komunity, které nejsou harmonické (a spíše je možné je označit jako komplikované a pro většinovou společnost nepřehledné a vzhledem k neznalosti i nepochopitelné). Členství v těchto subkomunitách je vázáno na několik faktorů. Prvním faktorem jsou příbuzenské vztahy (nejen ve smyslu pokrevního příbuzenství – to vyplývá z chápání „příbuzenství“ u Romů), druhým faktorem příslušnost k určitému prostoru. V případě příslušnosti k určitému prostoru jsou to jednak lokality (např. to jsou ubytovací zařízení/případně domy, které obývá určitá část romské populace) a dále pak „vlastnictví“ dekretu na byt (Romové, kteří žijí v nájemních bytech se vymezují od těch, kteří žijí v ubytovnách – a nejen v té Lovosické). Vzájemné vztahy můžeme ale také interpretovat vzhledem k původu jednotlivých rodů/familií. Půjdeme-li po stopách toho, kdo jsou lovosičtí Romové, pak se dozvídáme, že jejich předci přišli po druhé světové válce buď z východního Slovenska (oblast Spišské Nové Vsi, Michalovců), ze středního Slovenska (Banská Bystrica), ale i ze západního Slovenska (slovensko-maďarská hranice). O některých rodinách se také ví jen to, že přišli „odněkud“ z Čech, ale zda se jedná o tzv. české Romy (tj. české Romy přeživší druhou světovou válku) nebo zda jsou to Romové rovněž původem ze Slovenska a do Lovosic přistěhovaní, se neví.

V obou případech však můžeme konstatovat (příbuzenské vztahy, příslušnost k prostoru), že se jedni vyvyšují (vymezují) nad ty druhé (Romové, kteří žijí v nájemních bytech se „povyšují“ nad ty, kteří žijí v ubytovnách/ubytovně a toto platí i naopak). Nově pak dochází k tomu, že vzniká tenze mezi těmi, kteří v posledních letech či měsících získali „dekret“ k obecnímu bytu a těmi, kteří o něj neúspěšně žádali. V případě romské komunity zároveň nelze hovořit o tradičním romském společenství, které by si i do současné doby zachovalo svou endogamnost, včetně dodržování zvyklostí. Přitom lze ale konstatovat, že si do určité míry uchovalo své tradiční sociální struktury (rodinné struktury s fungováním solidárních sítí, projevujících se určitou „rodovou“ solidaritou, dodržování rituálů spojených s narozením dítěte, pohřebních rituálů, institut rituální čistoty/nečistoty).

7.2 Polemika o prostorové segregaci

Romové žijí na území města v několika lokalitách, které lze v zásadě označit jako „enklávy“. Označení „enkláva“ je přitom použito zejména s odkazem na skutečnost, že Romové žijí často v okrajových částech města a pak s odkazem na další znak, a sice často absentující sousedské vztahy s majoritou (a tedy sociální kapitál), které jsou jednak determinovány prostorovým vyloučením, ale také tenzí mezi menšinovou a většinovou populací, která sice v Lovosicích není tak výrazná jako ve městech jiných, přesto ale přítomná. V zásadě můžeme identifikovat dvě významné lokality (enklávách) – tzv. lokalita „za nádražím“ a „cukrovar“.

Přitom početně významná je především lokalita tzv. „za nádražím“, kde je jednak lokalizována městská ubytovna pro sociálně slabé a současně malometrážní byty, které jsou obývány především rodinami s nižším socioekonomickým statutem. Lokalita „za nádražím“ vykazuje další významnou charakteristiku, kterou je jednak to, že je to lokalita na okraji města (stále ale intravilán města) a pak, že se v této lokalitě nachází tzv. ubytovna pro sociálně slabé, přičemž ještě do dubna roku 2008 zde byly provozovány ubytovny dvě (ubytovna Nádražní a ubytovna Vápenka). Obě ubytovny byly přitom z velké části obývány právě romskými rodinami.

Popis prostředí ubytoven a ubytoven samotných je do značné míry analogický. Většinu obyvatel tvoří Romové, dnes na ubytovně vyrůstá již druhá generace, tak dlouho totiž některé rodiny na ubytovnách/ubytovně žijí. Obě ubytovny byly vybudovány na okraji Lovosic, vyznačovaly se tedy špatnou dostupností, nesnadným přístupem do centra města a také odříznutím od města. Několik Romů také žije různě po Lovosicích, řádově se však jedná jen o několik rodin, které buď v centru bydlely již za minulého režimu nebo jim byl v posledních letech přidělen byt. Vzhledem k (odhadovanému) počtu Romů v Lovosicích se však jedná o zanedbatelný a nízký počet.

7.3 Aspekty vyloučení a jejich charakteristika

V Lovosicích, stejně jako v jiných městech nebo lokalitách, můžeme identifikovat řadu sociálních problémů, které popíšeme prostřednictvím následujících oblastí lidského života:

- Bydlení
- Zaměstnání
- Vzdělání

Vedle těchto oblastí se zastavíme u sociálních problémů, které s nimi souvisí:

- Zadluženost, chudoba a sociální propad, migrace

Bydlení

Současným problémem v oblasti bydlení je katastrofální nedostatek bytů, jehož kořeny sahají do devadesátých let, kdy začala být prováděna privatizace bydotévho fondu. Privatizace v současné době „dobíhá“ prodejem zřejmě jedněch z posledních obecních bytů. Do počátku devadesátých let sahají rovněž problémy spojené s problematikou bydlení, neboť do roku 1989 a i určitou dobu poté, žily romské rodiny v obecních bytech různě po městě. V současné době nalezneme romské rodiny převážně ve dvou lokalitách, několik rodin pak „různě po městě“. Ke změně v sídelní koncentraci a rozmístění romských rodin v Lovosicích došlo jednak následkem toho, že některé rodiny neplatily nájemné a jako neplatiči byly tyto rodiny z bytu vystěhovány a ocitly se na městské ubytovně. Dalším důvodem pro změnu rozmístění romských rodin je to, že v zrovna v lokalitě „za nádražím“ jsou malometrážní byty, které jsou cenově příznivější než bydlení v centrální části města.

V současnosti se setkáváme s následujícím typem bydlení: bydlení na ubytovně, bydlení v obecních bytech, bydlení v soukromých bytech (na základě uzavřené nájemní smlouvy), bydlení v soukromých bytech (bez uzavřené nájemné smlouvy), vlastnictví bytu.

Ještě v roce 2008 se v Lovosicích nacházely dvě městské ubytovny (tzv. ubytovny pro sociálně slabé), v současnosti je z nich v provozu jen jedna.

Ubytovna „Vápenka“

Byla sice zrušena na jaře 2008 a její obyvatelé byli z větší části nastěhováni do ubytovny v Nádražní, někteří odešli do ubytoven v blízkých městech (Brozany nad Ohří, Ústí nad Labem) a někteří se nastěhovali ke svým příbuzným, kteří bydleli v bytech. Tato ubytovna byla dříve ubytovacím zařízením pro zahraniční dělníky, později pak přebrána pod město Lovosice a zřízena v ní ubytovna. Ubytovna vzhledem připomínala spíše spojené unimobuňky než bytové jednotky, nacházela se za městem (v intravilánu města) v okolí zahrádkářské kolonie. Co se týká vybavenosti, nejednalo se o byty/bytové jednotky, ale samostatné pokoje s vlastním kuchyňským koutem, ale pro všechny obyvatele společným sociálním zařízením. V této ubytovně bylo 10 jednotek s poměrně velkými pokoji a topením na tuhá paliva. Vzhledem k tomu, že tato ubytovna již není dva roky v provozu, je pouze zmíněna pro dokreslení situace v Lovosicích.

Ubytovna „Nádražní“

Byla původně ubytovnou pro zaměstnance zdejších chemických závodů, v devadesátých letech v ní byla zřízena ubytovna pro sociálně slabé. Provozovatelem této ubytovny je Město Lovosice a oficiálně je označována jako ubytovna města Lovosice. Nicméně, jen velmi nesnadno se setkáme s jakýmkoliv zmínkami o této ubytovně. Pátráním po internetu budeme neúspěšní, nedozvíme se ani o principech přijímání nových obyvatel, ani o podmínkách ubytování (a cenách) a už vůbec ne o jejím poslání nebo účelu. Po zprovoznění této ubytovny bylo vytvořit z ní tzv.

startovací byty, přičemž ale k realizaci záměru nedošlo a již téměř dvacet let má status ubytovny.

Ubytovna „Nádražní“ je třípodlažní budovou, ve třech patrech nalezneme cca 30 bytových jednotek a v současné době v ní bydlí přibližně 75 osob. Bytovou jednotkou se přitom rozumí buď samostatný pokoj (se dvěma lůžky) nebo dva spojené pokoje, které jsou zpravidla přidělovány rodinám s dětmi. Ve třech podlažích je, jak se uvádí výše, 30 bytových jednotek, přičemž na jednom patře je 10 pokojů a na těchto deset pokojů (bytových jednotek) připadá společná kuchyň a společné sociální zařízení, které nevyhovuje vzhledem k počtu ubytovaných osob.

Pohled zvenku, ani zevnitř nenasvědčuje horšímu technickému stavu. Krom určitých technických problémů, jakými jsou nedostatečná izolace (a tedy neustálé vlhko), je budova v poměrně slušném stavu a zároveň nutno říci, že město Lovosice se (jako její majitel) o budovu stará.

Na ubytovně v Nádražní bydlí z větší části romské rodiny, přitom některé z nich zde bydlí i deset let, ačkoliv se jedná o zařízení, které ze svého charakteru poskytuje ubytování dočasné. Není výjimkou, že některé rodiny zde žijí již osmým nebo devátým rokem. O přidělení ubytování rozhoduje zřizovatel, tj. město Lovosice (resp. Rada města Lovosice) na základě doporučení „sociálního odboru“, případně intervence neziskové organizace. Do února 2010 stačilo podat písemnou žádost, na základě které byla ubytovna buď přidělena nebo nepřidělena. Od února 2010 je pro tyto účely městským úřadem zpracovaný formulář, který ovšem není veřejně vyvěšen a je k dispozici pouze na vyžádání. Zajímavostí jistě je, že o tomto novém „formuláři“ neví pracovníce Odboru sociálních věcí, jak se o něm mají dozvědět žádající občané. Praxe však může být taková, že ten zájemce, který toto neví, podá běžnou žádost, která mu však nebude nabrána a celý proces ubytování se tak zdrží. Další věcí je, že ubytovací kapacita naprosto neodpovídá potřebám, tj. počtu potenciálních zájemců.

V ubytovně se v současné době můžeme setkat jak s jednotlivci nebo rodinami, kteří se sem dostali v důsledku neplacení nájemného (kterých je ale podstatně méně) nebo ti, kteří buď o bydlení přišli nebo ti, kteří na byt nedosáhnou (z finančních či jiných důvodů). V zásadě tu žijí tři skupiny obyvatel: jednak rodiny, které se sem

dostaly jako neplatiči nájemného; neplatiči, kteří již několik let na ubytovně žijí a nájemné hradí a zatřetí lidé, kteří neplatiči nikdy nebyli.

V ubytovně je pro její obyvatele nastolen poměrně tvrdý domovní řád a podmínky k bydlení, který mj. určuje dobu návštěv v rodinách (od 9.00 do 19.00 hod). Případně pak, chce-li se návštěva zdržet, může se na tom domluvit, ale za předpokladu, že uhradí nocležné ve výši 200 Kč za osobu a noc. Další poměrně tvrdou podmínkou to, že je na ubytovně z ekonomických důvodů regulována spotřeba teplé vody. V praxi to znamená, že chcete-li si odebrat teplou vodu, musíte tak učinit buď ráno a nebo ve večerních hodinách. A to v intervalech, které jsou směšné vzhledem k počtu osob, které žijí na ubytovně. Nehledě na to, že na ubytovně žijí rodiny s dětmi, které navštěvují školu.

Přítom nájemné, které obyvatelé ubytovny hradí, není zase tak malé – je ve výši 1800 Kč za měsíc na osobu starší patnácti let, za osobu mladší patnácti let ve výši 1300 Kč. Vezmeme-li 7-člennou rodinu, ve které jsou dva dospělí, dvě děti starší patnácti let a tři děti do patnácti let, dospějeme k částce 11 100 Kč měsíčně. K tomu ale připočtáme náklady spojené s používáním pračky, která je na ubytovně ve společných prostorách k dispozici a platí se jednorázově za vyprání (poplatek ve výši 20 Kč). V případě takto početné rodiny s dětmi se tak mohou vyšplhat na 12 000 Kč za měsíc. Přítom rodina má k dispozici dva pokoje, o sociální zařízení se dělí s dalšími cca 15 lidmi na podlaží a v případě kuchyně platí totéž. Vezmeme-li v úvahu, že rodina platí tyto náklady, pak se zřejmě ptáme, proč neodchází bydlet jinam – když zaplatí tuto částku za ubytovnu s omezením soukromí a tvrdými podmínkami (které vyvstávají o to více, vezmeme-li v úvahu cenu). Taková rodina nemá příliš možností, jak zajistit ubytování jinde. Ona sice zvládne zaplatit měsíčně téměř 12 tisíc korun, ale už není schopna uhradit kauci v případě soukromým majitelem nabízeného bytu, protože nemá dostatečné finanční rezervy, aby jednorázově dopředu uhradila například kauci ve výši trojnásobného nájemného. Můžeme se rovněž ptát, proč taková rodina, platí-li nájemné, nežije v obecním bytě. Nežije z jednoduchého důvodu – byty nejsou a co hůře nebudou, tak rodině často nezbude než spoléhat na štěstí a čekat, že někdy dojde řada i na ni (a byt jí bude přidělen) nebo se vyrovnat s tím, že na ubytovně vychová další generaci dětí. Nutno také říci, že ubytovnu hradí její obyvatelé jednak z příspěvku na bydlení a zbylé náklady, které příspěvek nepokryje, hradí tzv. „ze svého“ (jak obyvatelé ubytovny často

říkají). Tíživé je to zejména pro vícečetné rodiny, kterým příspěvek na bydlení úhradu na ubytování nepokryje.

Alarmující však je, že v současné době vyrůstá na ubytovně již druhá generace. Původně na ubytovnu přišli bydlet s rodiči a dnes jsou to mladí lidé, které mají již své vlastní rodiny, ale stále zůstávají na ubytovně.

S podivem také je, že ubytovna, o které se v okolí ví, že je ubytovnou tzv. pro sociálně slabé, pro osoby v krizové bytové situaci (ocitnuvši se bez bydlení, opustivši byt), nespadá tato ubytovna pod rezort odboru sociálních věcí Městského úřadu, jak by se dalo očekávat, nýbrž do kompetence majetkoprávního odboru téhož úřadu. To se samozřejmě odráží do určité míry i v přístupu k obyvatelům ubytovny, mají-li např. problém s uhrazením nájemného, obracují se sice na odbor sociální, ale v důsledku svůj problém řeší s pracovníky majetkoprávního odboru. A na místo sociálního pracovníka, který by měl své působení přímo na ubytovně, zajišťuje její provoz správce, jehož činnost se zpravidla omezuje na sledování plateb nájemného, zjišťování stavu majetku nebo technického stavu budovy, případně řešení problémů s úklidem nebo nepořádkem.

Tak jako v podobných ubytovnách v jiných městech je i lovosická ubytovna nepřetržitě hlídána bezpečnostní agenturou, jejíž pracovník má na ubytovně stále pracoviště a dohlíží na „poklidné soužití“. Vedle toho je také vybavena kamerovým systémem, který zachycuje pohyb ve společných prostorách (rozumí se chodbách a schodištích) ubytovny.

Ubytovna „Nádražní“ se nachází v lokalitě, která je relativně blízko centra (nicméně roli v tom hraje to, že Lovosice jsou malým městem), ale i přesto je jednou z posledních obytných budov směrem do Litoměřic. V okolí ubytovny jsou z jedné strany malometrážní byty, z druhé garáže a z další pak poměrně frekventovaná komunikace. Okolí ubytovny sice není zdevastované, nicméně celkově je úroveň komunikací a veřejného prostoru v této lokalitě na špatné úrovni. A pokud bychom chtěli od této ubytovny cestou do města dodržet podmínky bezpečnosti silničního provozu, pak bychom nedošli, neboť od ubytovny nevede jednak chodník, po kterém bychom se dostali a jednak v této lokalitě chybí přechody. Dle informací z Městského úřadu by v průběhu roku 2010 mělo dojít k revitalizaci této městské části, jejíž součástí

by měla být oprava veřejných komunikací, veřejného osvětlení, vybudování dětského hřiště a obnova vodovodních řádů.

Významnou skutečností však je, že přímo v prostorách ubytovny (suterénní část) je provozováno místní neziskovou organizací (Farní charita Lovosice) nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a tzv. předškolní klub, stejně jako do lokality (včetně ubytovny) dochází terénní pracovník.

„Cukrovar“

Je malou lokalitou, která vznikla před přibližně dvěma roky. Jedná se o zchátralý dům na okraji Lovosic, který je v soukromém vlastnictví. Žije zde cca 30 osob, které nemají k dispozici pitnou vodu, do objektu zatéká a s majitelem objektu nemají sepsanou řádnou nájemní smlouvu. Z toho jednak vyplývá to, že mohou být kdykoliv majitel vystěhováni, ale také to, že žádná z rodin vzhledem k nemožnosti doložení nájemní smlouvy, nepobírá příspěvek na bydlení.

Obyvatelé si sice stěžují na podmínky bydlení, ale zároveň s tím odmítají cokoli dělat nebo na tuto skutečnost veřejně upozorňovat, bojí se případného vystěhování. Některé z rodin v této lokalitě žijící již žádaly o přidělení bytu, ten jim však přidělen nebyl, ačkoliv bylo pracovníci sociálního odboru provedeno šetření přímo v jejich domácnostech.

Cena za nájemné, které hradí majiteli bytu se pohybuje řádově kolem 8000 Kč za rodinu. V této lokalitě nemá nikdo z jejích obyvatel zaměstnání, jsou v evidenci úřadu práce. Dospělí muži si však přivydělávají prací „na černo“, případně sběrem železa a kovů. Rodiny by bez těchto příjmů navíc nebyly schopny hradit nájemné a zajistit potřeby rodiny.

Bytový dům je zcela se nachází za městem, spíše již na pokraji průmyslové zóny Lovosic. V této části Lovosic nejsou chodníky, které by spojovaly tuto průmyslovou část s její městskou, obyvatelé (včetně dětí) proto chodí po silnici.

O bydlení v Lovosicích obecně

Ústava zaručuje občanům právo na bydlení, zákon však již nehovoří v jakém formě nebo jak by toto právo mělo nebo mohlo být naplňováno. Je tedy na jednotlivých městech jakou uplatňují bytovou politiku. Lovosice nedisponují volnými byty, které by mohly být přiděleny, neboť podstatná část bytového fondu již byla prodána nebo prodána bude. Asi podobně jako v jiných městech se i Lovosice prokazují značnou netransparentností bytové politiky.

Do nedávna (nelze kvantifikovat, protože neexistuje žádný důkaz pro to, kdy k tomu došlo) existoval tzv. pořadník, který měl být nástrojem pro přidělování obecních bytů. Řada jednotlivců však žádala o přidělení o byt např. před deseti nebo více roky, ale byt jim dosud přidělen nebyl. Pořadníkový systém však byl zrušen, nicméně je však ve své podstatě nenahradil žádný jiný. Občasné jsou obecní byty přidělovány, není však zcela zřejmé (v určitých případech) na základě jakých kritérií. V posledních cca 10 letech byl v Lovosicích přidělen osmi rodinám, z toho šesti rodinám v posledním roce (přitom čtyřem rodinám v roce letošním), kdy se začalo poukazovat na tristní bytovou situaci romských rodin.

Možností, jak si pořídit v Lovosicích byt, nebudeme-li brát v zřetel odkoupení od soukromého majitele, je vydražení bytu ve veřejné dražbě (rozumí se obecního bytu, který prodává město). Průběh těchto veřejných dražeb probíhá formou obálkové metody, přitom je však třeba zaplatit vratný poplatek „za vstup“ do dražby, který se pohybuje zpravidla mezi 5-10 % dražební ceny. Prostřednictvím této metody dosud nenabyla bytu žádná z romských rodin a dá se předpokládat, že tomu nebude ani v budoucnu. Problémem je jednak „vstupné“ (byť vratné), ale také to, že rodina nemá byt z čeho zakoupit.

Další věcí je, že se romské rodiny často potýkají s diskriminací na trhu s byty. Důvodem pro odmítání je jednak to, že jsou vícečetné, latentně pak ale skutečnost, že se jedná o Romy.

A co sociální bydlení nebo byty? Do nedávna zástupci města tvrdili, že takové byty sice k dispozici nemají, bylo by dobré je mít, ale současně na jejich vybudování nebo rekonstrukci město ve svém rozpočtu nenalezne finanční prostředky (a to ani

tehdy, pokud by byla finanční podpora z Ministerstva pro místní rozvoj a tedy dotačního titulu na výstavbu sociálního bydlení). Zajímavé však je, že podle záznamů, resp. výstupů z Rady byly v posledních měsících přiděleny několika rodinám sociální byty, o kterých však dosud nikdo nevěděl.

Zaměstnanost

Značná část Romů, kteří žijí v Lovosicích je nezaměstnaná, kvalifikovaným odhadem se jedná o 70 % osob. Ne všichni nezaměstnaní jsou však evidováni na Úřadu práce, často se pracovníci neziskové organizace setkávají s tím, že např. žena je vedena v evidenci, ale muž ne (s tím souvisí i problematika zadluženosti, dluhu na zdravotním a sociálním pojištění, nevyplácení invalidních důchodů vzhledem k nehrazenému sociálnímu pojištění).

Přesto však většina z nich pracuje brigádně při příležitostních pracích, nebo i dlouhodobě (ale „na černo“). Přitom je skutečností, že v Lovosicích nalezneme průmyslovou zónu, v nichž se nachází několik společností, které se prokazují velkou fluktuací pracovníků, takřka stálou poptávkou po pracovnících, přesto však velká část lovosických Romů nebyla při hledání zaměstnání (legálního) úspěšná. Řada Romů má velmi nízkou kvalifikaci, nejčastěji se setkáváme pouze s ukončeným základním vzděláním. Řada Romů (střední generace) sice začala navštěvovat odborné učiliště nebo střední školu, ale velká část z nich studium nedokončila. Nalezneme zde ale také řadu těch, kteří jsou vyučení nebo těch, kteří mají střední vzdělání ukončené maturitou. Krom toho řada Romů nemá odpovídající kvalifikaci, chybí jim dovednosti pro uplatnění na trhu práce (kvalifikací se rozumí absolvované rekvalifikační kurzy). Na druhou stranu tu jsou Romové, kteří ač měli zájem o rekvalifikaci a současně i příslib zaměstnání, rekvalifikace jim nebyla schválena, čímž o pracovní místo přišli.

A Romové tvrdí „*My chceme pracovat, ale práce není*“ „*Romové mají hlad po práci*“. .. *za komunistů měl každý práci, protože jako nezaměstnanost byla trestná. A po převratu si romové začli schánět práci, ale to už bylo o štěstí. Protože většina lidí, která nabízela práci, si vybírala podle obličeje, když to řeknu, podle toho jak ten člověk na ně zapůsobil. ... nebo bylo náky výběrko a nebo se sepisoval životopis, což ty lidi*

neznali, neuměli, protože spousta z nich byla negramotných. Pak zase to byla další kategorie romů, který už byli starý nebo nemocný a byli vlastně ztracený, protože nevěděli co. Pak zase spousta mladých, který si třeba nedodělali učení, protože k tomu jejich rodiče neměli dostatek peněz ... a tak taky byli evidovaný na úřadu práce. Nabídky se jim jako nedostávali takový, který by chtěli nebo prostě neměli šanci ...

Jedním z fenoménů je podnikání Romů, které má polozákonné, resp. nezákonné atributy. Podnikající má sice např. svůj vlastní živnostenský list, avšak v případě zakázek (zpravidla stavební, výkopové nebo úklidové práce) používá pro fakturaci „cizího razítka“. Na jedné straně vyinkasuje fakturovanou platbu, kterou ale nikde nevykazuje, protože vystavená faktura není s jeho iniciálami. V případě podnikání a hledání spolupracovníků funguje systém solidárních sítí, člen rodiny zaměstnává zpravidla zase jen člena rodiny.

Prakticky běžná je práce „na černo“. Ve své podstatě se však jedná především o problém zaměstnavatelů, kteří jsou ochotní ilegálně pracovníky zaměstnat. Pro ně to přináší výhodu v oblasti úspor na osobních nákladech, „na černo“ zaměstnaným pracovníkům finanční prostředky navíc. Existuje oboustranná spokojenost. Některé z pracovníků sociálního odboru (z vyplácení dávek) vědí o této skutečnosti, že jejich „klienti“ pobírají vedle sociálních dávek i další příjmy. Zavírají však obě oči a tento stav trpí. Romové sice tímto pohledem zneužívají dávky, ale je to za tiché podpory pracovníků, kteří by měli mít zájem na tom, aby k tomuto nedocházelo.

Vzdělání

Charakteristikou je především nízká úroveň vzdělání u romů v Lovosicích, velmi často jen ukončené základní vzdělání. Značný počet romských dětí navštěvuje základní praktickou školu (dnes základní školu praktickou) již od první třídy (častým znakem bývá, že v rodině je jakousi „tradicí“, že dítě nastupuje do základní školy praktické – navštěvovali ji rodiče, navštěvují ji děti).

Jen malé procento mládeže pokračuje ve studiu na středních školách. V současné době devět osob, které studují na úrovni středního školství (z toho čtyři studují maturitní obory, zbylí odborná učiliště. Ve dvou případech se přitom jedná o osoby v dospělém věku, kteří se rozhodli doplnit vzdělání a studují střední školu (maturitní obor). Ještě ve školním roce 2007/2008 byla prostřednictvím dotačního titulu romských studentů podporována i část dospělých, kteří studovali v kombinovaném studiu na středních školách nebo učilištích. V současné době se tato podpora vztahuje výhradně na studenty denní studia. Poskytování těchto druhů podpory sice zásadně neovlivňuje přístup ke vzdělání, ale určitou roli má.

Problematika rodin s dětmi, které se vrátily ze zahraničí, zpravidla z Anglie – po kratším pobytu nebo i po delším, problém s nástupem do školy.

Velkou roli hraje nemotivovanost, hodnota vzdělání atd. Romské děti se poprvé setkávají se „zvláštní školou“ v přípravných ročnících, které sice neznamenají nástup do zvláštní školy, ale zpravidla ty děti, které nastoupí do „přípravky“ na zvláštní škole, tak v ní již zůstávají.

Institucionální zajištění vzdělání:

- Úroveň předškolního vzdělávání: v současné době je zřízena přípravná třída při základní škole praktické (s existencí od školního roku 2007/2008). Od letošního září bude otevřena další přípravná třída při jedné ze základních škol. Vedle této je v Lovosicích několik mateřských škol, kterých však navštěvuje jen minimální počet romských dětí. Dalším ze zařízení v rámci předškolní výchovy provozuje Farní charita Lovosice – předškolní klub.
- Úroveň základního školství: v Lovosicích se nachází tři základní školy (přičemž na jedné z nich probíhá pouze výuka na prvním stupni). Značná část romských dětí (z Lovosic i Lovosicka) navštěvuje základní školu praktickou a romské děti tak tvoří významný, více než poloviční podíl žáků na této škole. Ani na jedné ze škol není zřízena funkce asistenta pedagoga.
- Úroveň středního školství: v Lovosicích se nachází dvě střední školy, gymnasium a střední integrovaná škola (nabízející poměrně široké spektrum učebních oborů – např. zahradník, kuchař/číšník, truhlář, automechanik apod., tak i maturitní obory).

Vedle těchto je otevřen dvouletý učební obor při základní škole praktické, který absoluuje většina jejích absolventů.

Co se týká možnosti mimoškolních nebo volnočasových aktivit je hlavním aktérem Farní charita Lovosice, která provozuje nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Vedle toho rovněž základní škola praktická nabízí dvakrát do týdne různé kroužky. Neexistuje informace o tom, že by některé z romských dětí navštěvovalo např. dům dětí a mládeže nebo placené kroužky, i když i zde jsou výjimky (několik dětí navštěvuje tyto aktivity – buď se jedná o základní uměleckou školu nebo sportovní kroužky).

Zadluženost, chudoba a sociální propad, migrace

Zadluženost se stává problémem, který nabývá na stále větších rozměrech. Velká část Romů je zadlužena a současně má problémy se splácením dluhů. Podstatná část z nich je v situaci, kdy proběhlo exekuční řízení a je také řada osob, kteří mají exekuci několik. Ne ojediněle se můžeme setkat s dlužnými částkami, které se vyšplhaly k výši 400 000 Kč.

Ohledně lichvy v lokalitě, tak v lokalitě prý neexistuje. Současně je ale možné si půjčit na úrok, dle informací se prý ale nejedná o lichvu jako takovou. Nicméně lichvu jako takovou plně nahradily legislativou uznané a povolené „rychloupůjčky“, které ale ve své podstatě fungují na stejném principu jako lichva, ne-li hůře.

Ačkoliv je zadluženost jedním z velkých sociálních problémů, je zastřena jakýmsi tabu a řada osob o zadluženosti nerada hovoří. Běžné proto je, že se problém zadlužení začíná řešit až v okamžiku, kdy jedinci/rodině přichází rozhodnutí z exekutorského úřadu nebo od rozhodčího soudu a kdy se „tabu“ prolomuje.

Velké naděje zároveň přinesl zákon o insolvenční, který by řada zadlužených rodin využila a požádala o tzv. insolvenční (osobní bankrot). V současné době tak učinily dle dostupných informací dvě rodiny, jedna uspěla, druhá ne.

Nejčastějšími důvody zadlužení jsou dluhy na zdravotním a sociálním pojištění, vedle toho dluhy na nájemném, dluhy za vodné a energie. Častým jsou také

dluhy u různých telekomunikačních společností (mobilní operátoři). Jen málo osob hradí nebo se snaží dluhy pravidelně splácet.

Kazuistika

Případ paní L.: paní L. je 34 let, společně s manželem vychovávají čtyři děti ve věku od 3 do 17 let. Manžel paní L. Již dva roky není veden na Úřadu práce a na živobytí vydělává zpravidla brigádně („načerno“) a jeho příjem je tedy nepravidelný. Hlavním důvodem pro nepravidelnou práci, jak uvádí, je obava z exekucí. Paní L. Je na mateřské dovolené. Příjmy rodiny velmi kolísají vzhledem ke skutečnosti, že manžel paní L. V zimních měsících do rodinného rozpočtu nepřispívá, naopak mu narůstá dluh u OSSZ, stejně jako u VZP. Rodina paní L. Žije v lokalitě, která je na kraji města v jednom z domů, který zpravidla obývají tzv. sociálně slabí občané. Byt, ve kterém žijí, je ve vlastnictví města a paní L. „Má“ s „městem“ smlouvu na dobu určitou. V průběhu jara 2009 se ukázalo, že paní L. Má dluh za vyúčtování služeb k bytu ještě za rok 2006 a hrozilo ji, že v případě neuhrazení dlužné částky bude z bytu vystěhována. Dluh vznikl paní L. V době, kdy byl její manžel ve výkonu trestu odnětí svobody a kdy neuhradila jednu nájemné a neplatila zálohy na vodné. Celkový dluh byl ve výši 21.000 Kč, poplatky z prodlení však činily takřka více než dvakrát tolik. Paní L. si z obav z vystěhování vzala tzv. rychlopůjčku, ze které zaplatila dlužnou částku. Tím se ale chytla do pasti „zadluženosti“ - tak aby později vystačila s penězi a mohla poplatit jednu půjčku, „musí“ si vzít další.

Rodiny dlouhodobě čerpají dávky (či jednotlivci) dlouhodobě čerpají ať již dávky nebo služby. Dochází ke ztrátám dovedností, které by vedly ke zvládnutí sociální situace vlastními silami.

Migrace (obousměrná migrace): spíše ale marginální jev, nicméně v průběhu roku 2008 i 2009 odešlo z Lovosic několik rodin do Anglie (pozn. Lovosičtí, litoměřičtí Romové odcházejí do Anglie, zpravidla do střední a východní části. Ti úspěšnější žijí v Anglii několik let, mají práci, bydlení a děti navštěvují školy, často jsou úspěšnými studenty a žáky)

6.4 Sociální služby a služby související

Sociálním vyloučením se v Lovosicích zabývá jedna nestátní nezisková organizace (Farní charita Lovosice), která nabízené služby zaměřuje jednak na dospělou populaci, jednak na děti a mládež. V současné době poskytuje terénní službu (zajišťuje jeden pracovník), provozuje nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi a sociální šatník. Vedle té pak můžeme vnímat jako další subjekt Městský úřad Lovosice – Odbor sociálních věcí. Na Městském úřadu neexistuje funkce romského poradce, resp. dosud byla kumulovanou funkcí. Dle dostupných informací jej Romové nekontaktují, ani jej nevyhledávají.

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež (Amicus)

Cílová skupina: Primární cílovou skupinou jsou děti a mládež v nepříznivé sociální situaci ohrožené sociálním vyloučením (ze sociálně, socio-kulturně a socio-ekonomicky znevýhodněného prostředí, z romských komunit – vyloučených romských lokalit) ve věku od 6/7 let (od nástupu školní docházky) do 18 let, v případě zájmu a volné kapacity do 26 let. Sekundární cílovou skupinou jsou rodiče dětí a mládeže (případně zákonní zástupci).

Poskytované služby: Obsahem služby je organizace a realizace volnočasových, edukačních, společenských aktivit, prostřednictvím kterých chceme přispívat ke zkvalitnění života uživatelů a jejich uplatnění v životě (a integraci do společnosti v nejširším slova smyslu), jakožto k předcházení sociálně-patologických jevů a eliminaci důsledků, které mohou vyplývat či souviset s životem v prostředí ohroženém sociální exkluzí.

Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi (Amicus – předškolní klub)

Cílová skupina: Cílovou skupinou jsou rodiče s dětmi, jejichž vývoj je ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží bez vnější pomoci překonat.

- cílová skupina 1: děti v předškolním věku (tzn. ve věku od 3 do 6ti, případně 7 let – do nástupu do školy) ze sociálně, socio-kulturně, ekonomicky či jinak znevýhodněného prostředí;

- cílová skupina 2: rodiny s dětmi ze sociálně, socio-kulturně, ekonomicky či jinak znevýhodněného prostředí, žijící v nepříznivé sociální situaci.

Poskytované služby: Obsahem projektu je pomoc rodinám s dětmi, realizovaná ve dvou formách: - jednak formou organizace a realizace tzv. předškolních programů (příprava dětí na vstup do školy) a dále pak sociální práce s rodinou na řešení jejich nepříznivé sociální situací a pomoc při výchově.

Terénní programy

Cílová skupina: etnické menšiny, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách, osoby vedoucí rizikový způsob života nebo ty osoby, které jsou tímto způsobem života ohroženy

Poskytované služby: obsahem služby je pomoc s řešením a zvládnutím problémových životních/sociálních situací, zejména pak pomoc s administrativními úkony, doprovod při jednání na úřadech, sociální asistence, pomoc s orientací v sociálním systému a systému institucí, pomoc v oblasti splácení dluhů a uschopňování uživatelů k řešení své vlastní sociální situace svépomocí.

V Lovosicích je nastartováno komunitní plánování, přičemž v roce 2008 byl Zastupitelstvem města Lovosice schválen 2. Komunitní plán péče pro období 2009 – 2010 (dále jen 2.KPP). V době tvorby 2.KPP byla ustanovena pracovní (koordináční) skupina pro oblast péče o osoby ohrožené sociálním vyloučením. Mezi definované cíle v oblasti péče o osoby ohrožené sociálním vyloučením patří vznik nízkoprahového denního centra, vznik krizového ubytování a bezplatné právní poradenství. V současné době prochází 2.KPP revizí.

6.5 Návrhy a opatření

Vzhledem k provedenému monitorování (výzkumu) je třeba provést několik opatření:

- posílit terénní programy (ať už realizovanou městem nebo nestátní organizací)
- posílit občanskou angažovanost Romů (zapojením do procesu komunitního plánování, vznik romského občanského sdružení)
- nastavení transparentní bytové politiky, ideálně s několikastupňovým systémem bydlení
- ustanovení romského poradce při městském úřadu (jenž by hájil zájmy a práva Romů)
- vybudování ubytovacích kapacit (zejména sociální byty)
- posílení spolupráce jednotlivých aktérů/zainteresoovaných osob (může být právě na úrovni komunitního plánování nebo prostřednictvím mezioborových setkávání - zástupci města, NNO, policie, zdravotnických a vzdělávacích institucí a Romů)

Závěr

Závěr práce by měl být shrnutím toho předešlého, v práci obsažené. Pojmu jej však jinak, jako reflexi romské problematiky. Není nikterak složité popsat sociální situaci v sociálně vyloučených lokalitách nebo sociální situaci Romů, žijících jak v těchto lokalitách, tak i mimo ně. Není složité teoreticky vymezit a porozumět jednotlivým konceptům, mechanismům sociálního vyloučení nebo fungování institucionálního zabezpečení integrace. Mnohem složitější je navrhnout a animovat ta řešení a opatření, která povedou ke skutečnému zlepšení sociální situace. V současné době se na leckteré sociálně vyloučené lokality pohlíží jako na romské lokality jako na lokality s problémy a její obyvatelé jako problémové, nebo hůře nepřizpůsobené. Zatímco stále častěji slyšíme o neplaticích, zničených budovách, kriminalitě nebo zneužívání systému sociálních dávek, méně slyšíme o možných příčinách toho všeho. Nejen o řetězcích sociálních problémů, kdy existence jednoho z problémů je předpokladem pro další, ale také o těch, řekněme národních. Romové jsou svébytnou etnickou/národnostní menšinou s odlišnými kulturními vzorci těm našim, které byly dlouhé roky předmětem opovrhování, a tedy přeučování či asimilace. To byl zřejmě moment, kdy se sešlo z cesty nazvané integrace. Pojďme nalézat správnou cestu integrace, neomezujeme se pouze na výčet sociálních problémů romských společenství. Zkusme se zaměřit na sociálně vyloučené jako na jedinečné osobnosti, které jsou nositeli určitých kulturních vzorců a národní identity a teprve druhotně nositeli sociálních problémů ve společnosti. Začněme rovněž připouštět, že nejde jen o problém Romů, ale že jím často zastíráme problémy většinové společnosti s Romy. Pro úspěšnou romskou integraci je podstatnou především změna klimatu ve společnosti, které bude zohledňovat jak nestandardní strategie „přežití“ některých Romů, tak uvědomění si toho, že nechceme podobné nestandardní strategie „přežití“ ve společnosti tolerovat. Předpokladem romské integrace tedy nejsou jen různé sociální programy nebo vyřešení sociálních problémů, ale je to především otázkou umění společného soužití.

Literatura

1. ATKINSON, R. (2000): Občanství a boj proti sociální exkluzi v kontextu reformy sociálního státu, on-line text: <http://socstudia.fss.muni.cz/pristup.php?soubor=080404095412.pdf> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
2. BARŠA, P. Politická teorie multikulturalismu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-020-9.
3. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.
4. FIALA, T., LANGHAMROVÁ, J. Současná charakteristika romské populace a projekce jejího vývoje do roku 2050. In Jakoubek, M., Budilová, L (ed.). *Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled*. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9.
5. FRASER, A. *Cikáni*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-212-X.
6. GABAL, I. Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. [Online] pro MPSV zpracoval GAC (CAAT) [Citace 20. května 2009].
7. HAJSKÁ, M., PODUŠKA, O. Práce na černo jako forma adaptace na sociální vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
8. HANDEL, J.: *Kvalitativní výzkum*. Praha, Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
9. HIRT, T. Romská etnická komunita jako politický projekt: kritická reflexe. In Hirt, T., Jakoubek, M. (ed.). *Romové: kulturologické etudy*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004. ISBN 80-86473-83-X.
10. HIRT, T., BUDILOVÁ, L. (ed.): *Policista v multikulturním prostředí*. Dostupné z URL http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_50.pdf [Online] Varianty [Citace: 20. 4. 2010]
11. HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
12. HULOVÁ, K., STEINER, J. Romové na trhu práce. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
13. Informace popisující oblast institucionálního zabezpečení integrace Romů do společnosti v ČR a na mezinárodní úrovni včetně analýzy situace Romů v ČR a v EU 27. Dostupné z URL <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/informace-popisujici-oblast-institucionalniho-zabezpeceni-integrace-romu-do-spolecnosti-v-ceske-republice-a-na-mezinarodni-urovni-68218/> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]

14. Informace o plnění (Příloha ke Zprávě o stavu romských komunit v České republice za rok 2008). Dostupné z URL [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
15. JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ L. (eds.). Cikánské skupiny a jejich sociální organizace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-178-9.
16. JAKOUBEK, M., HIRT, T. (eds.). Romové: Kulturologické etudy (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. ISBN 80-86473-83-X.
17. JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. (eds.). Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9.
18. JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. Romové už alespoň trochu známí (třebaže ještě zdaleka ne úplně). In Jakoubek, M., Budilová, L (ed.). Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9 (str. 9 – 15)
19. JANOUŠKOVÁ, K., NEDELNÍKOVÁ, D. (Eds.). Profesionální dovednosti terénních sociálních pracovníků, Sborník studijních textů. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-504-1. ... str. 178
20. JAKOUBEK, M., HIRT, T. (Eds.). Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2008. ISBN 978-80-969271-5-9.
21. JAKOUBEK, M., HIRT, T. (Ed.). Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu: 1999 – 2005. Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, Bratislava 2008. ISBN 978-80-969271-5-9.
22. KREBS, V. a kol. Sociální politika. Praha: Aspi, 2007. ISBN 80-7357-276-1.
23. Kol. autorů (eds.). Romové, bydlení, soužití. Praha: Socioklub, 2000. ISBN 80-902260-8-6b.
24. Kol. autorů (Eds.). Romové v ČR (1945 – 1998). Praha: Socioklub, 1999. ISBN 80-902260-7-8.
25. Kol. autorů (Eds.). Domluvit se a nezapomenout (Sborník příspěvků ze semináře Menšinová politika v zemích EU 25 ve vztahu k menšině Romů a Sintů). Praha: Heinrich-Böll-Stiftung, 2006. ISBN 80-239-6867-X.
26. Koncepce romské integrace 2010 – 2013 [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
27. Kol. autorů (eds.). Romové ve městě. Praha: Socioklub, 2002. ISBN 80-86484-01-7.
28. KOVATS, M. Problematika intelektuální a politické zodpovědnosti ve vztahu k rodičím se evropským strategiím zaměřeným na Romy. HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.

29. Kovats, M. Možnosti a výzvy – Rozšiřování Evropské unie a romská/cikánská diaspora. In Jakoubek, M., Budilová, L (ed.). Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9 (str. 15 – 24)
30. Kovats, M. Politika romské identity: mezi nacionalismem a chudobou. In Hirt, T., Jakoubek, M. (ed.). Romové: kulturologické etudy. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004. ISBN 80-86473-83-X.
31. Krištof, R. Romové, Evropa a mezinárodní instituce. In Hirt, T., Jakoubek, M. (ed.). Romové: kulturologické etudy. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004. ISBN 80-86473-83-X.
32. Krištof, R. Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
33. Krištof, R. nezamýšlené důsledky podpory „Romské integrace“. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
34. Krištof, R. Dosavadní integrační praxe zaměřené na romskou populaci v ČR. .. Dostupné z URL ... [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
35. Krištof, R. Sociální politika v České republice ve vztahu k sociálně vyloučeným. Dostupné z URL [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
36. Lichter, P., Kornblum, W. Městští cikáni a kultura chudoby. In Jakoubek, M., Budilová, L (ed.). Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9.
37. LUX, M. a kol. Bydlení – věc veřejná: Sociální aspekty bydlení v České republice a zemích Evropské unie. Praha: Sociologické nakladatelství, Praha 2002. ISBN 80-86429-12-1.
38. LORENZ, K. Osm smrtelných hříchů. Praha: nakladatelství Academia, 2000. ISBN 80-200-0842-X.
39. Mareš, Petr: Faktory sociálního vyloučení. Dostupné na URL http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_193.pdf [Online] Výzkumný ústav Evropská komise; Evropská unie v ČR (CAAT) [Citace 20. května 2009].
40. Mareš, P., Horáková, M. Sociální exkluze na lokální úrovni. VÚPS, Praha 2008.
41. Mareš, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. Dostupné na URL [Online] Výzkumný ústav Evropská komise; Evropská unie v ČR (CAAT) [Citace 20. května 2009].
42. Moravec, Š. Nástin problémů sociálního vyloučení romských populací. In Hirt, T., Jakoubek, M. (eds.): „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
43. Mareš Petr, Horáková, M., Sociální exkluze na lokální úrovni. VÚPSV, Praha 2008, strana 14).

44. MORAVEC, Š. Sociální služby v prostředí romských společenství: problém etnicity poskytovatele. In Hirt, T., Jakoubek, M. (ed.). Romové: kulturologické etudy. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004. ISBN 80-86473-83-X.
45. MORAVEC, Š. Samý známý věci (Nástin problému sociálního vyloučení romských populací). Dostupné z URL http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_85_1.pdf [Online] on-line: 20. dubna 2009 [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
46. Národnostní složení obyvatelstva [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/\\$File/Kapitola3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C2002EA6AD/$File/Kapitola3.pdf) [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
47. Národní zpráva o strategiích sociální ochrany sociálního začleňování na léta 2008 – 2010. Dostupné z URL [Online] Ministerstvo práce a sociálních věcí[Citace 20. května 2009].
48. NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0497-4.
49. NOVÁK, K.A. Romové, nacionalismus a rozvojové programy. In Hirt, T., Jakoubek, M. (ed.). Romové: kulturologické etudy. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004. ISBN 80-86473-83-X.
50. PAVELČÍKOVÁ, N. Proměny romské komunity v průmyslovém městě. In Jakoubek, M., Budilová, L (ed.). Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9.
51. Poverty and Ethnicity in Six Post-Socialist Countries http://www.oei.fu-berlin.de/media/publikationen/boi/boi_19/02_czismady.pdf [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
52. Příloha ke Zprávě o stavu romských komunit v České republice za rok 2008: Situace v Krajiích 2008. Dostupné z URL [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
53. RAMADAN, I. Multikulturní politika České republiky ve vztahu k „romské komunitě“. In Jakoubek, M., Budilová, L (ed.). Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9.
54. RHEINHEIMER, M. Chudáci, žebráci a vaganti (lidé na okraji středověké společnosti 1450 – 1850). Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-721-579-8.
55. RYŠKOVÁ, M. Úvod do Nového zákona a novozákonní teologie, skripta – stránky nečíslovány). Dostupné z URL
56. Roma Poverty <http://www.swedishcommittee.se/pdf/RomaMacro2005.pdf> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
57. Romové. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9> [Online] Wikipedie [Citace: 20. 8. 2007]

58. Romští poslanci Evropského parlamentu Dostupné z URL <http://www.cepsr.com/dwnld/pec3.pdf> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
59. Realizační plán koncepce romské integrace 2010 – 2013. Dostupné z URL http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/ministri-pri-uradu-vlady/michael-kocab/tz/Priloha-c-1---romska_koncepce.pdf [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
60. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5.
61. SOBOTKA, E. Mezinárodní romské hnutí, řešení situace Romů a mezinárodní politika. In Jakoubek, M., Budilová, L (ed.). Romové a Cikáni – neznámí i známí: Interdisciplinární pohled. Voznice: nakladatelství LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9. (24 -46)
62. SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P. Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí. Dostupné z URL http://sreview.soc.cas.cz/uploads/79c9ef2919f909b9a9fdf5d794282d2e697aaaad_216_03sirovatka21.pdf [Online] Výzkumný ústav Evropská komise; Evropská unie v ČR (CAAT) [Citace 20. května 2009].
63. Sociální vyloučení Romů způsobuje České republice mnohamiliardové ztráty. Dostupné na URL http://ec.europa.eu/ceskarepublika/news/090427_socialni_vyloucení_romu_cs.htm [Online] Evropská komise; Evropská unie v ČR (CAAT) [Citace 4. května 2009].
64. Sociálně vyloučení Romů a česká společnost – klíč k posílení integrační politiky obcí. Dostupné z URL http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_KLIC_k_posileni_integracni_politiky_obci_publicace.pdf [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
65. Sonda: Romové v EU http://ec.europa.eu/commission_barroso/spidla/articles/2005/int_050530_cs.pdf [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
66. Statut Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity. Dostupné z URL <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/uvod-5779/> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
67. ŠIŠKOVÁ, T (ed.). Menšiny a migranti v České republice (My a oni v multikulturní společnosti 21.století. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-648-9.
68. TEMELOVÁ, J., SÝKORA, L.. Segregace: definice, příčiny, důsledky, řešení. Dostupné z URL http://everest.natur.cuni.cz/akce/segregace/publikace/Temelova_Sykora.pdf [Online] Výzkumný ústav Evropská komise; Evropská unie v ČR (CAAT) [Citace 20. května 2009].
69. TOUŠEK, L. Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
70. TOMEŠ, I. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost. Praha: Socioklub, 2001. ISBN 80-86484-00-9.

71. TOUŠEK, L. Sociální vyloučení a prostorová segregace. Přehledové studie 07/11. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu (CAAT). <http://www.caat.cz/publikace/prehledove-studie> 2009 [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 4.2009]
72. UHL, P. Právo a jeho účinky v sociálně vyloučených lokalitách s přihlédnutím k problematice diskriminace a ochrany před ní. In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
73. Víšek, P. 60 let řešení romské problematiky – úspěch či neúspěch? In HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. ISBN 80-86898-76-8.
74. Východiska z krize (Exit strategy). <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Vychodiska-z-krize-Exit-Strategy-.pdf> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
75. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění, dostupné z URL[Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
76. Zdraví a romské komunita „Sastipen“. Dostupné z URL http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/*kopie-1-uprava-rozpocetu-na-jednotl--polozkach---formular-pro-vsechny-programy-i-podprogramy-63156/ [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
77. Zpráva o naplňování Dekády romské inkluze 2005 – 2015 v roce 2008. Dostupné z URL <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-naplnovani-dekady-romske-inkluze-2005-2015-v-roce-2008-60571/> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
78. Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2008. Dostupné z URL [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]
79. Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025. Dostupné z URL <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20283> [Online] Úřad vlády České republiky – Rada vlády pro záležitosti romské komunity [Citace: 20. 8. 2007]